

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Aneta Peterková

Vznik a první roky Svazu protifašistických bojovníků

Mezi centrem a Benešovskem

The origin and first years of the Union of Anti-Fascist Fighters

Between the center and Benešov

Poděkování:

Mé poděkování patří především doc. PhDr. Janu Randákovi, PhD. za jeho cenné rady, čas, který mi věnoval a neskonalou trpělivost. Dále bych ráda poděkovala panu Mgr. Michalu Sejkovi za zpřístupnění fondu „Svaz protifašistických bojovníků“ ve Státním okresním archivu Benešov.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Benešově, dne 25. května 2020

Aneta Peterková

Abstrakt

Práce má ambici sledovat vznik a první vývoj Svazu protifašistických bojovníků a jeho vstupování do veřejného prostoru Benešova. Detailněji se výzkum soustředí formování paměti občanů Benešova na protinacistický odboj, v jehož procesu hrál SPB zřejmou roli. Vedle této spolkové aktivity bude práce sledovat institucionální vývoj organizace, tedy jací lidé svaz vedli, kdo se do něj mohl přihlásit, které oblasti společenského života ovlivňovali. Tato diplomová práce mapuje období od roku 1945, kdy se skončením druhé světové války začaly vznikat spolky a organizace sdružující obyvatele Československa, kteří se podíleli na protinacistickém odboji, do roku 1969, který znamenal restrukturalizaci spolku.

Klíčová slova

Svaz protifašistických bojovníků, druhý odboj, Benešov, veřejný prostor, politika paměti, identita

Abstract

The thesis has the ambition to follow the origin and first years of the Union of Anti-Fascist Fighters and its entry into the public space of Benešov. The research focuses in more detail on the formation of the memory of the citizens of Benešov on the anti-Nazi resistance, in the process of which the SPB played an obvious role. In addition to this federal activity, the work will follow the institutional development of the organization; what kind of people led the union, who could join, which areas of social life were influenced. This thesis maps the period from 1945, when the Second World War ended, when the associations and organizations associating the inhabitants of Czechoslovakia, which participated in the anti-Nazi resistance, until 1969, which determined the restructuring of the association.

Key words

Union of anti-fascist fighters, second resistance, Benešov, public space, memory policy, identity

Obsah

Úvod.....	7
1 Společenskohistorický kontext	11
2 Národní fronta a společenské organizace	14
3 Předchůdci Svazu protifašistických bojovníků.....	17
3.1 Svaz osvobozených politických vězňů.....	18
3.2 Svaz národní revoluce	18
3.3 Československá obec legionářská	19
3.4 Spolupráce.....	20
3.5 Sdružení odbojářů na Slovensku	22
3.6 Svaz bojovníků za svobodu a Zváz ľudových protifašistických bojovníkov.....	26
4 Slučovací konference	28
5 Svaz protifašistických bojovníků jako dobrovolná organizace	33
5.1 Členství	34
5.2 Vývoj Svazu protifašistických bojovníků v letech 1951–1969.....	39
6 Benešovsko v dějinách.....	43
6.1 Předmnichovské období a okupace Benešovska	43
6.2 Vojenský výcvikový prostor Benešov	46
6.2.1 Výběh prostoru	46
6.2.2 Vysídlování.....	48
6.2.3 Návrat obyvatel.....	50
7 Svaz protifašistických bojovníků ve veřejném prostoru Benešova	51
7.1 Utváření obrazu nepřítele a politika dějin jako předpoklad protifašistického boje ...	51
7.2 Veřejný prostor.....	55
7.3 Svaz ve vlastních řadách	56
7.4 Hledání nepřítele	59
7.5 Svaz a vyprávění o minulosti	60
7.6 Svaz ve veřejných akcích a oslavách	65
Závěr	70
8 Seznam pramenů a literatury	72
8.1 Prameny.....	72
8.2 Literatura	72
8.3 Právní předpisy.....	77

Úvod

Mikrohistorie je v rámci dějepisectví obor soustředěný na všestrannou a hlubokou analýzu vybraného dílčího a přesně definovaného problému, který je určen místně, sociálně, časově nebo věcně. Dlouho byla mikrohistorie spojována s výzkumem pozdního středověku nebo raného novověku, jelikož tyto epochy nabízely dostatečnou pramennou základnu. Později byla nicméně doceněna také v rámci výzkumu moderních dějin.¹ Zjednodušeně vyjádřeno je mikrohistorické bádání založeno na zmenšeném měřítku výzkumu, využívá mikroanalýzu a co nejdetailnější studium pramenů.

Oproti tzv. velkým dějinám nabízí mikrohistorie sledování pouze jednoho či několika jevů nebo jednotlivců či kolektivních aktérů a otevírá tak velmi detailní pohled na jejich každodenní individuální život či dění v místním prostoru. Vždyť velké učebnicové dějiny mají dopad na lokální prostředí, rozličnými způsoby se v něm odrážejí či obtiskují, vtahují do děje i nám dnes neznámé aktéry, kteří v něm hledali vlastní pozici či sebeuplatnění, byli konfrontováni s nečekanými vpády, formovali své hodnoty atd.

Mikrohistorie poskytuje nový přístup k prameni a jeho čtení v tom smyslu, že doceněje i detailní, pro místní dění podstatné informace. Zároveň však využití mikrohistorie s sebou přináší i jistá úskalí. Badatel musí odolat ilustrativnímu popisu, který jen potvrzuje předem stanovené domněnky – musí tedy znát detailněji místní realie z blízka a oddělit lokální zvláštnosti od běžného historického vývoje. Nespornou výhodou ale zůstává, že mikrohistorie není okleštěná metodologickými přístupy a nabízí proto předpoklady k objevování nových skutečností.² Proč však tento úvod?

Důvod je prostý, předkládaná se práce ve velké míře věnuje obecné politice a působení Svazu protifašistických bojovníků, přičemž od počátku měla ambici stát se v některých pasážích mikrohistorickou sondou do činnosti tohoto Svazu, a to konkrétně v Benešově mezi lety 1945–1969. Konkrétně jsem chtěla potvrdit a dále upřesnit informace i poznatky obecně platné pro zaměření a činnost Svazu jako celostátní organizace na konkrétním benešovském příkladu. Jsem si vědoma, že v případě tohoto výsledného textu nejde o rozsáhlou práci, nicméně věřím, že tuto skutečnost kompenzuje již samotný výběr tématu a pak právě i lokální záběr

¹ BOROVSKEÝ, Tomáš et al. *Úvod do studia dějepisu 2*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7016-5.

² ZOUNEK, Jiří a Michal ŠIMÁNEŠ, Michal. *Úvod do studia dějin pedagogiky a školství. Kapitoly z metodologie historicko-pedagogického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

zohledňující v druhé části textu prolínání státní úrovně s místní, poukazující v důsledku – jak bude v dalším odstavci dovysvětleno – na jednu z mocenských strategií komunistické diktatury. Cílem práce tedy bylo zjistit, jakým způsobem Svaz protifašistických bojovníků vstupoval do veřejného prostoru Benešova a které prostředky k tomu používal. Zároveň bych chtěla identifikovat míru jeho působení ve vztahu k celostátní „mateřské“ organizaci. Na konkrétním příkladu Benešovska proto jinými slovy představuji nástroje myšlenkového vlivu jednoho z reprezentantů ideologického aparátu na obyvatele tehdejšího Československa. Oddíl líčící situaci na Benešovsku je ve vztahu ke struktuře práce, respektive předcházejícím kapitolám, pomyslným vyvrcholením textu – třebaže jsem si vědoma, že nepatří, jak bylo již zmíněno, k nejzrůsňavějším.

Výběr Benešova a jeho okolí, coby lokality zájmu diplomové práce, není samozřejmě náhodný. Jedná se o region mně osobně velmi blízký. V Benešově jsem se narodila, navštěvovala jsem zde základní školu a poté i místní gymnázium. Navíc dějiny Benešovska zajímavé z pohledu vývoje během druhé světové války, protože si oblast prošla zcela odlišnými událostmi oproti zbytku území Protektorátu Čechy a Morava. Nejničivější konflikt v lidských dějinách dal nakonec vzniknout odbojovým organizacím, mezi které patřil právě Svaz protifašistických bojovníků.

Problematika odbojových organizací na Benešovsku je dosud spíše netknutým tématem. Například fond Svazu protifašistických bojovníků uložený ve Státním okresním archivu v Benešově ani není běžně přístupný. Nicméně mojí motivací pro zpracování tohoto námětu nebyla pouze dosavadní neprobádanost. To by bylo jistě málo. Svaz protifašistických bojovníků je ovšem v pozměněné struktuře organizací působící dodnes a čelí značné mediální pozornosti – respektive často i přímo kritice – protože za minulého režimu upřednostňoval východní odboj před odbojem sice protinacistickým, ale nekomunistickým. Tato práce se proto vrací ke kořenům této badatelsky vděčné organizace a dává nahlédnout do počátečního vývoje, jenž nastiňuje důvod a okolnosti jeho existence, stejně jako jeho politickou organizaci. Tento text tudíž pomůže nastínit z historického hlediska současnou situaci okolo Českého svazu bojovníků za svobodu, který má stále očividnou ambici vstupovat do veřejného prostoru a společenské debaty.

Práce sleduje období od roku 1945, kdy vznikají první odbojové organizace, a současně nám umožní vhlédnout do situace během třetí republiky, jejíž politika měla určitý vliv na zakládání společenských organizací. Navíc studie zohlední i význam roku 1948 a s ním související převzetí moci Komunistickou stranou Československa, které znamenalo zásadní zlom v dalším

fungování těchto institucí. Časový rozsah je ukončen rokem 1969 z důvodu nového federativního uspořádání organizace, protože došlo k utvoření dvou národních odbojářských organizací – českého Svazu protifašistických bojovníků a slovenského Zvazu protifašistických bojovníků. Tyto národní svazy se staly součástí jednotné organizace československých odbojářů Československého svazu protifašistických bojovníků, jež vznikla na ustavujícím kongresu 27.–28. března 1969 v Praze.³

Počátek práce se věnuje organizační prehistorii instituce, tedy jak byly společenské organizace ukotveny v tehdejší Československu a která sdružení předcházela samotnému Svazu protifašistických bojovníků. Tyto spolky jsou do práce zahrnuty z důvodu návaznosti a snahy dojít ke skutečným kořenům Svazu. Přestože pro mě v této práci není ústředním tématem struktura organizace jako takové, je vhodné upozornit čtenáře, že úvodní část se zabývá přímo celostátní organizací Svazu protifašistických bojovníků.

Pro pochopení jeho role i místních odboček ve společnosti považuji nicméně za důležité uvést, na jakých základech vznikl v celorepublikovém měřítku a jací lidé ho v jeho počátcích tvořili, tedy pro koho byl vlastně Svaz protifašistických bojovníků primárně určen a kdo do něj mohl vstupovat. Tyto informace nám mohou napovědět, jakým směrem se bude činnost bojovníků ubírat. Následující kapitola věnuje slučovací konferenci odbojových organizací, která se konala v roce 1951 a znamenala oficiální vznik Svazu protifašistických bojovníků. První část bude uzavírat kapitola o členství ve Svazu a stručnému vývoji celostátní organizace.

Druhá polovina této práce přiblíží dějiny Benešovska během druhé světové války a těsně po ní. Nastiňuje, jaké základy byly položeny pro budoucí protifašistickou organizaci. Benešovsko bylo zabráno jako výcvikový prostor pro Waffen SS a tato odlišná válečná zkušenost obyvatel města mohla znamenat pro nově se zakládající Svaz protifašistických bojovníků zcela jinou výchozí situaci – předem eliminoval odbojové možnosti v tomto regionu, což mohlo mít posléze vliv na složení členské základy poválečného a pounorového Svazu.

Z důvodu nedostatečné pramenné základny se v práci neobjevuje činnost předchůdců Svazu na Benešovsku. Proto se poslední kapitola zaměřuje pouze na aktivity jeho okresní pobočky. Důležitým úkolem pro mě bude zjistit, jakým způsobem a s jakými tématy Svaz vstupoval do veřejného prostoru Benešova nebo jak se angažoval ve společnosti. Neméně mě bude zajímat způsob práce organizace se svými vlastními členy. Tyto konkrétní pasáže popisující působení

³ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 71.

Svazu protifašistických bojovníků v Benešově budou sledovány pohledem politiky dějin a paměti. Postřehy čerpané z odborné literatury doložím příklady z činnosti této organizace.

1 Společenskohistorický kontext

K pochopení celé problematiky zakládání odbojářských organizací a jejich následného sjednocení v celostátním Svazu protifašistických bojovníků je nezbytné přiblížit historické pozadí a ozřejmit, na jakých politických základech a souvislostech se vytvořily stejně jako následně profilovaly.

Ve svém prvním poválečném projevu slíbil Čechům a Slovákům staronový prezident Edvard Beneš vykročení do nových lepších časů a vyzval k budovatelskému elánu.⁴ O rámcové podobě poválečného Československa bylo v tuto chvíli již dávno rozhodnuto. Z dohody mezi oběma centry československého exilu (londýnské exilové vlády v čele s Edvardem Benešem a moskevské skupiny komunistů pod vedením Klementa Gottwalda) vzešel Košický vládní program⁵ – důležitý a de facto ideový základ budování nové republiky.⁶

Z obsahu Košického programu bylo zřejmé, že při jeho tvorbě bylo využíváno myšlenek, které pramenily z nové situace ve světě. Program obě strany koncipovaly jako dočasný a předpokládaly další spolupráci velmocí i po skončení války.

Zahraničně-politická orientace byla zpečetěna smlouvou podepsanou už koncem roku 1943 v Moskvě. Československo se stalo prvním státem střední Evropy a prvním malým státem, který uzavřel dohodu se Sovětským svazem po jeho vstupu do války. Tvůrci československé zahraniční politiky poukazovali na její historický význam. Shodli se na tom, že smlouva brání republiku před novým Mnichovem. Orientace na Sovětský svaz tedy nebyla jen záležitostí československých komunistů, ale nabádal k ní i prezident Beneš. Jakožto hlavní obhájce spojenecké smlouvy ji považoval za příslib sovětského nevměšování se a potvrzení československé nezávislosti.⁷

Po osvobození se z republiky rozbité nacistickým Německem opět stal jednotný státní útvar. Systém meziválečného Československa už nechtěl nikdo oživovat. Košický vládní program

⁴ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 39.

⁵ Košický vládní program (schválený 5. dubna 1945) určil budoucí politiku obnoveného Československa a posunul orientaci republiky směrem k Sovětskému Svazu.

⁶ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 39.

⁷ Tamtéž s. 61.

sliboval etnickou homogenizaci společnosti a nápravu sociálních omylů. Usnadnit hospodářský život mělo zestátnění a příklon k hospodářskému plánování.

Předpokládáno a posléze i realizováno bylo i zjednodušení politického systému a redukce stranického a spolkového života a celkově měla být správa země přetvořena, alespoň proklamativně, k silnější účasti občanů.⁸ I proto byla tehdy neustále řeč o zavádění lidové demokracie. Veřejnost očekávala kromě státní suverenity i zásadní společenské změny jako odstranění příčiny opakované hromadné nezaměstnanosti a zvýšení sociální bezpečnosti. Nálady obyvatelstva byly nejen protifašistické a silně sociálně laděné, ale i nacionalistické a antikapitalistické. Nejpočetnější skupiny průmyslového dělnictva a rolnictva očekávaly vedle vyvlastnění majetku Němců a jejich spolupracovníků i změny vlastnických vztahů, které chápaly jako akt sociální spravedlnosti a jako podmínku budování nové společnosti.⁹

V prvních poválečných měsících byla zahájena vnitřní přestavba země, která směřovala ke zjednodušení, sjednocení a koncentraci celého spektra společenského i hospodářského života. Zásadní přestavbě se měly podrobit všechny problematické oblasti, jež byly v první republice vyřešeny nedokonale a neuspokojivě, a proto se staly náchylnými ke krizím. Beneš plánoval návrat k první republice, konkrétně v oblasti obnovení státní suverenity, opětovného zřízení demokracie, nového svolání parlamentu i ochrany demokratických práv a svobod.¹⁰ Přestože i v této době existovaly rozdílné názory mezi jednotlivými politickými stranami a občany, panovala v podstatě shoda v základních otázkách jako národnostní uspořádání státu, pozemková reforma a znárodnění.¹¹

Nejvýraznějším ukazatelem nálady obyvatelstva byly první demokratické volby 26. května 1946, které ovládla Komunistická strana Československa. Tento výsledek ovlivnil sociální cítění obyvatelstva, naplňování jeho očekávání v oblasti vlastnických přeměn nebo změnil postavení početných a nejchudších vrstev obyvatelstva. Lidé získali půdu a v pohraničí

⁸ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 12.

⁹ KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 13.

¹⁰ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 61.

¹¹ KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 85-86.

usedlosti, dělnictvo začalo uplatňovat reálný podíl na moci a možnost sociálního vzestupu s nadějami na další zlepšování i materiálního postavení.¹²

Po vítězství ve volbách si KSČ napsala na své prapory slogan o „*specifické cestě k socialismu*“ – výstižně formulovaný od konce války praktikovaný, pomalý a k integraci směřující kurz. Agitoval pro „*nový řád*“ jako celonárodní projekt, z něhož měla být vyloučena pouze velkoburžoazie a extrémní pravice.¹³ Bezprostředně po válce ale neexistovalo uskupení, které by neujistovalo, že nový řád přinese na rozdíl od systému první republiky zásadní pokrok. První republika posloužila jako prostor k vyjádření napomenutí. Největší chyba spočívala údajně v tom, že první demokracie neměla dostatečné zakotvení v lidu, a proto se mohla stát nástrojem partikulárních zájmů. Měl se tedy vytvořit řád, který by zapojil „*veškerý lid*“ do procesů politického hledání řešení – tedy „*lidovládu*“.

Proti většinou blíže nedefinované „reakci“, která prý nyní čekala na to, kdy nastane návrat ke starým poměrům, představoval například Klement Gottwald ještě během války svou stranu jako advokátku národa, která „*nestrpí návrat k dřívějším politickým poměrům, ani v maskované podobě*“.¹⁴

Každý nový politický řád má potřebu se vyrovnat s předcházejícím režimem, protože legitimita jednoho závisí do značné míry na způsobu a míře odmítání druhého.¹⁵ To je podstatné i pro vznikání a ideovou orientaci odbojářských organizací, jímž se věnují další odstavce. Je třeba doplnit, že byly zakládány v atmosféře „nového začátku“, jenž byl podmíněn celoplošným oproštěním od starého. Základem byla politika vymezování se od předchozích období, ať už to bylo meziválečné Československo nebo Protektorát Čechy a Morava. Jedním z nástrojů změny režimu byla Národní fronta.

¹² KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 86.

¹³ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 64.

¹⁴ Tamtéž s. 85.

¹⁵ KOPEČEK, Michal. Hledání "paměti národa". Politika dějin, nostalgie a české dějepisectví komunismu. In: *Dejinyteoriekritika.cz* [online]. © 2007 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=156>

2 Národní fronta a společenské organizace

Národní fronta vznikla z podnětu komunistů jako koordinační orgán protifašistického boje za druhé světové války.¹⁶ K jejímu ustanovení došlo při jednání o poválečné vládě a jejím programu, které se uskutečnilo ve dnech 22.–29. března 1945 v Moskvě. Konferenci předsedal Klement Gottwald. Národní fronta byla koalici čtyř českých a dvou slovenských politických stran.¹⁷ Počet politických stran se tedy výrazně snížil a tento krok měl stejný význam jako obecně mohutný posun do levé části politického spektra, v němž už nebyly zastoupeny konzervativní síly z časů první republiky.¹⁸

Národní fronta se stala v poválečné době politickou základnou nového „lidově demokratického“¹⁹ režimu. Zájem na této koalici měli jak komunisté, tak ostatní politické strany. Pro komunisty byla platformou k realizaci vlastních mocenských záměrů, pro nekomunisty se stala prostředkem k politické dohodě a kompromisům. V obecném povědomí fungovala jako symbol očekávané národní jednoty překonávající původní prvorepublikovou roztržičnost československé politické scény. Její jednání nicméně končila dohodami, o nichž se nehlasovalo, ale vyžadovaly souhlas všech. Zásadní proto je, že principy rozhodování v rámci Národní fronty eliminovaly možnost opozičního názoru a jeho veřejného

¹⁶ KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 45.

¹⁷ Komunistická strana Československa (KSČ), Československá strana národně socialistická (ČSNS), Československá sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD), od října 1945 Československá sociální demokracie (ČSSD), Československá strana lidová (ČSL), slovenská Demokratická strana (DS) a Komunistická strana Slovenska (KSS).

¹⁸ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 41.

¹⁹ Aby se „nová“ demokracie na první pohled odlišila od „starého“ „buržoazního“ pojetí, ozdobila se výstižným přívlastkem „lidová“. Pokud se podíváme na definice demokracie, tou nejpraktičtější je taková, jež začíná vymezením jejího účelu. Z tohoto hlediska považujeme demokracii za: soustavu institucionálních prostředků, které mají celou společnost i každého jednotlivého občana chránit před zneužíváním moci. Tedy systém kontrolních mechanismů a záruk, majících zabránit tomu, aby ta či ona skupina občanů, povyšujíc svůj zájem nade všecko ostatní, vnucovala svou vůli celé společnosti. Tradiční demokracie proto nutně předpokládá pluralitu zájmů ve společnosti. Jiří Stano v periodiku *Rudé právo* uvádí, že zavedení pluralitního politického systému v podmínkách jednotné společnosti by bylo čímsi „umělým a násilným“; ba co víc, byly by to snahy nebezpečné, neboť by mohly vést k rozněcování sociálních rozbrojů. „Navíc by to bylo v rozporu s potřebami socialistické společnosti, která se zdravě a dynamicky rozvíjí jen díky tomu, že v ní vládne sjednocený a vykořisťovatelů zbavený lid.“ Více v: FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci: nové, rozšířené vydání*. Druhé, rozšířené vydání. Praha: Triáda, 2016.

prosazování. Případný vznik nové politické strany vyžadoval souhlas celé Národní fronty a podmínkou jejího povolení byl vstup do Národní fronty.²⁰

Organizace tak disponovala rozsáhlou politickou mocí opřenu o několik faktorů – byla politickým základem státu, rozhodovala o hlavních sporných i mocenských otázkách a určovala rovněž linii státní politiky.²¹

Důležitou součástí Národní fronty se po únoru 1948 staly společenské, podle komunistické terminologie „masové organizace“. Ovšem celá řada svazů, spolků a zájmových společenství, jejichž činnost byla zastavena za německé okupace, nesměla po skončení války opět fungovat a ani nové organizace nebylo možné zakládat bez omezení. Hlavně komunisté naléhali na vytváření větších nadstranických masových sdružení. V souvislosti s jejich zakládáním docházelo ke konfliktům. Důvodem bylo zejména prolínání aktivit s činností politických stran, nikdo se však nepozastavoval nad tím, že zde dochází k omezování práva na sdružování i shromažďování,²² tedy k porušování základních občanských svobod.²³ Postupně bylo komunisty likvidováno široké spektrum společenských poměrů a zájmových organizací, jež vyjadřovaly politický pluralismus. Vláda snižovala počet těchto organizací tak, aby pro každou sociální či zájmovou skupinu existovalo jen jedno uskupení působící v duchu programu Národní fronty. Bylo tak usnadněno jejich kontrolování.²⁴ Společenské organizace podřídili představitelé moci svým potřebám – učinili z nich nástroj k prosazení své vůle.

Po únoru tak došlo k rapidnímu snížení počtu zájmových organizací (z 60 000 na 683²⁵) a určení nového obsahu činnosti těch zbývajících. Změna aktivit se projevila hlavně ve dvou směrech – za prvé došlo ke zpolitizování těchto spolků (musely vyslovovat souhlas s oficiální politikou a podílet se na jejím uskutečňování) a za druhé ztratila uskupení nezávislost i samostatnost. Hlavní směr jejich činnosti byl nově určován mimo organizací, nebo o něm rozhodovaly vlastní orgány, jejichž složení však podléhalo schválení institucemi komunistické strany, které je následně také kontrolovaly. Protože byly společenské organizace většinou

²⁰ KOCIAN, Jiří. *Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2006.

²¹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948, I. část*. Praha: Státní pedagogické nakl., 1991, s. 31..

²² Právo na shromažďování a spolčování bylo zaneseno v květnové Ústavě z roku 1948.

²³ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 43.

²⁴ KOCIAN, Jiří. *Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2006.

²⁵ KAPLAN, Karel. *Československo, v letech 1948-1953, II. část* Praha: Státní pedagogické nakl., 1991, s. 25.

rovněž podřízeny státním orgánům, pozbyly dřívějšího postavení a rovnoprávného partnerství. Nově sloužily k obhajobě, propagaci a prosazování vládní politiky.²⁶

²⁶ KAPLAN, Karel. *Československo, v letech 1948-1953, II. část* Praha: Státní pedagogické nakl., 1991, s. 25–26.

3 Předchůdci Svazu protifašistických bojovníků

Dne 9. května 1945 v českých zemích definitivně skončila druhá světová válka (na Slovensku bylo dobojováno už v dubnu 1945). Země si prožila šest let trvajícím útlak během německé okupace, zkázu židovského obyvatelstva, cílené pronásledování českých intelektuálních elit i hospodářství v zájmu válčícího Německa. Právě po této traumatizaci a ničení státu v nedávné minulosti začaly vznikat organizace, které sdružovaly protifašistické odbojáře.²⁷

Lidé se začali vracet z věznic, koncentračních táborů, válečných front a z ilegality domácího odboje.²⁸ Řada z nich přicházela s předsevzetím zapojit se do budování nového státu. Specifickou možností, jak se angažovat, se jim staly „bojovnické organizace“. Jako první došla obnovy Československá obec legionářská (ČsOL)²⁹, předsedou členové jmenovali Josefa Davida.³⁰ Tento spolek byl původně založen již v roce 1921 a jeho příslušníci se zúčastnili již první světové války.³¹ Stejně jako druhá světová válka byla i Velká válka vnímána jako úspěšný boj za svobodu, národní suverenitu a demokracii.³² Nejpočetnější skupinou byl Svaz osvobozených politických vězňů (SOPV) v čele s Ladislavem Kopřivou³³ – ten sdružoval odbojáře, kteří se vraceli z koncentračních táborů, věznic a káznic, z východní nebo západní fronty či emigrace. Do Svazu národní revoluce s předsedou Josefem Grňou³⁴ vstupovali domácí odbojáři.³⁵

²⁷ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 11.

²⁸ MOULIS, Miloslav. *Odbojáři a jejich Svaz v letech 1945-1992*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1995, s. 104.

²⁹ ČsOL byla během okupace nacisty zakázána.

³⁰ Josef David (1884–1968): politik, novinář, funkcionář národně socialistické strany.

³¹ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 61.

³² BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 33.

³³ Ladislav Kopřiva (1897–1971): politik KSČ, vězeň koncentračního tábora Dachau (Německo).

³⁴ Josef Grňa (1897–1967): právník a univerzitní profesor, významný účastník domácího odboje (PVVZ, R-3)

³⁵ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 61.

3.1 Svaz osvobozených politických vězňů

Tato organizace vznikla bezprostředně po osvobození Československa v květnu 1945. Počátek činnosti svazu se datuje konkrétně k 28. květnu 1945, shodou okolností ke dni narozenin prezidenta Edvarda Beneše. Sdružení si kladlo za cíl obhájit, ubránit a budovat znovu dobyté území Československé republiky. Podle svých stanov měl svaz pomáhat naplňovat Košický vládní program.³⁶ Poslání sebe sama viděl v utvoření co nejúplnější politické a hospodářské demokracie.³⁷ Přípravný výbor Svazu osvobozených politických vězňů (dále jen SOPV) se skrze programové prohlášení obracel na politické vězně nacistických žalářů a koncentračních táborů. Nabízel jim, aby se stali členy svazu.³⁸

Organizace se starala o sociální zabezpečení občanů, kteří se vrátili z koncentračních táborů, nebo pozůstalých vdov a sirotků. Dále se zaměřila na budování krajských organizací, upevnění politického významu SOPV a vytvoření celostátní organizace.³⁹ Členem se mohl stát kdokoliv, kdo měl československé občanství a zároveň byl vězněn způsobem uvedeným v zákoně o příslušnících československé armády v zahraničí a některých jiných účastnících národního boje za osvobození. Do organizace však mohl vstoupit i člověk, který se alespoň tři měsíce účastnil hnutí, jež směřovalo k osvobození ČSR či Slovenského národního povstání. Požádat o přijetí mohl také pozůstalý po válečném vězni – ovšem na každého vězně byl přijat jen jeden pozůstalý. K tomuto pravidlu stanovil SOPV i následující pořadí: manžel/manželka, děti, osvojení, druh/družka, rodiče a sourozenci.⁴⁰ Organizace se proto později přejmenovala na Svaz osvobozených vězňů a pozůstalých (SOPVP).⁴¹

3.2 Svaz národní revoluce

Místní skupiny a odbočky Svazu národní revoluce (dále jen SNR) se ustavovaly hned po osvobození, především v druhé polovině roku 1945. Organizační struktura Svazu i jeho

³⁶ Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, Praha, inv. č. 46, ka. 21, Předchůdci Svazu protifašistických bojovníků

³⁷ *Ročenka Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu*. Praha: SOPVP, 1946, s. 24–26.

³⁸ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 22.

³⁹ *Ročenka Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu*. Praha: SOPVP, 1946, s. 24–26.

⁴⁰ Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, inv. č. 46, ka. 21, Předchůdci Svazu protifašistických bojovníků

⁴¹ *Hlas osvobozených*. 1945, 1(6), 4.

kompetence se však vytvářely postupně. Svazové stanovy byly dokonce přijaty teprve v roce 1947. Podle nich byl SNR založen za účelem sdružení všech bojovníků proti nacismu z let 1938 až 1945 a všech osob z politických důvodů vězněných v nacistických věznicích či koncentračních táborech. Účelem Svazu vytvoření jejich ideové a zájmové organizace.⁴² SNR v prvopočátku propojoval tři spolky: Sdružení národního odboje (SNO), Sdružení českých partyzánů (SČP) a Sdružení účastníků pražského povstání.⁴³

Členy Svazu se mohli stát českoslovenští občané české, slovenské a jiné slovanské národnosti, státně a národně spolehliví, kteří patřili mezi příslušníky československé armády v zahraničí, partyzány, politické vězně, revoluční bojovníky či jiné účastníky domácího nebo zahraničního odboje. Do organizace mohli být přijati také pozůstalí po příslušnících odboje. Čestnými členy in memoriam Svaz jmenoval všechny popravené a umučené politické vězně. Vnitřní orgány SNR tvořilo valné shromáždění, širší výbor, výkonný výbor a dozorčí rada. Svaz zakládal místní odbočky s vlastními stanovami, které se spojovaly v okresní, krajské a zemské celky.⁴⁴

3.3 Československá obec legionářská

Československá obec legionářská (dále jen ČsOL) byla organizace účastníků první světové války.⁴⁵ Vznikla v roce 1921 a zajišťovala kontinuitu tradic legií. Vzhledem k tomu, že ČsOL existovala již před druhou světovou válkou, probíhal její poválečný vývoj poněkud odlišně než u předchozích dvou organizací. Obec nově nevznikala, ale pouze se obnovila poté, co byla její činnost německými okupanty zastavena.⁴⁶

Po druhé světové válce se legionářům v aktivitách nebránilo, ale do politiky už neměli příliš možností zasahovat.⁴⁷ Mohli pořádat sjezdy, manifestační pochody, nicméně faktickou politickou mocí nadále nedisponovali. Co se týkalo jednotlivců, velkou roli zde hrála stranická

⁴² CHALOUPKOVÁ, Maria, Monika SEDLÁKOVÁ, Jan KAHUDA. Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha (1945) 1951-1969. Inventář, Praha, NA. 2008

⁴³ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 25.

⁴⁴ CHALOUPKOVÁ, Maria, Monika SEDLÁKOVÁ, Jan KAHUDA. Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha (1945) 1951-1969. Inventář, Praha, NA. 2008

⁴⁵ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 20.

⁴⁶ Mnoho legionářů bylo ihned 1. září 1939 zatčeno a odvečeno do koncentračních táborů. Ostatní se buď zapojili do odboje, nebo byli popraveni či padli v boji. Více v: SEDLÁŘ, Tomáš. *Českoslovenští legionáři: občané a rodáci města Olomouce*. Olomouc: Zemský archiv v Opavě, 2003, s. 58.

⁴⁷ Během první republiky legionáři disponovali jistým politickým vlivem.

příslušnost, kdy legionáři s komunistickou průkazkou byli značně zvýhodňováni a cestu do politiky měli volnou.⁴⁸

ČsOL byla opravdu specifickou skupinou. Mezi legionáři se našli jak lidé obvinění z kolaborace (například Jan Surový či Radola Gajda), tak i pozdější komunističtí funkcionáři (Zdeněk Fierlinger nebo Ludvík Svoboda).

V letech 1945–1948 vidíme zřetelnou snahu komunistů sblížit zájmy československých legií a bolševiků.⁴⁹ Svědčí o tom slova Klementa Gottwalda, že bitva u Zborova společně s bitvou u Bachmače zakládá novou tradici společného boje po boku bratrského ruského národa, jenž pokračoval i během druhé světové války. Z toho nakonec vyvodil, že nový stát musí být budován v těsném partnerství se Sovětským svazem.⁵⁰ Šlo o součást komunistické strategie, protože legionáře společnost považovala za největší a nejznámější část odboje v Rusku.

V roce 1948 projevil bezejmenné vedení ČsOL zájem zaniknout a splynout s KSČ, respektive se přejmenovat na „Svaz bojovníků za svobodu“, k čemuž následně skutečně došlo. Postupné přeskupování proniklo i do poboček ČsOL. Většina z nich se sloučila už v roce 1948. Konečný zánik Československé obce legionářské byl zpečetěn výnosem ministerstva vnitra z 3. října 1949.⁵¹

3.4 Spolupráce

Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých ve svém programovém prohlášení uvádí, že chce úzce spolupracovat s obdobnými organizacemi domácích bojovníků za svobodu a sjednotit se s nimi. V případě spojení měl SOPVP vizi celostátní organizace druhého národního odboje.⁵²

⁴⁸ MICHL, Jan. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. Státnosti*. Praha, 2009. Bakalářská práce. Karlova univerzita. Vedoucí práce Ivan Šedivý.

⁴⁹ HALADA, Andrej. Osudy legionářů v dobách druhé světové války i té studené. In: *Vhu.cz* [online]. 29. 4. 2014 [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/osudy-legionaru-z-prvni-svetove-valky-v-dobach-te-druhe-i-studene/>

⁵⁰ GOTTWALD, Klement. *Zborov, památník k třicátému výročí bitvy u Zborova 2. července 1917*. Praha: Čin, 1947, s. 22–23.

⁵¹ MICHL, Jan. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. Státnosti*. Praha, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Ivan Šedivý.

⁵² Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor inv. č. 46, ka. 21, Předchůdci Svazu protifašistických bojovníků

K jistému tření ale mohlo docházet ve vztahu ke Svazu národní revoluce, jenž vytvořil konkurenční útvar již existujícímu SOPVP – Sdružení osvobozených politických vězňů.⁵³ Přestože v této době existovaly jiné organizace spojující jednotlivé skupiny odbojářů, SNR vykazoval snahu stát se zastřešující organizací všech bojovníků proti fašismu a nacismu.⁵⁴

I přes ambice SNR bylo v součinnosti se SOPVP uspořádáno 4. května 1946 v Praze pietní shromáždění spojené s uložením pozůstatků neznámých zavražděných politických vězňů a prsti z míst, kde nacisté „*vyvražďovali nejlepší syny a dcery našich národů*“.⁵⁵ Tato akce k uctění památky „neznámých padlých“ má tradici v instituci hrobu Neznámého vojína,⁵⁶ jenž byl později v našich zemích přejmenován na bojovníka, aby odpovídal komunistickému obrazu. Článek v *Rudém právu*, napsaný ku příležitosti převozu ostatků obětí druhé světové války do památníku na Vítkově, hlásal, že Neznámý bojovník neuctívá jen oběti vojáků v uniformě, ale i ostatní občany, kteří se zasloužili o svobodu republiky – tedy civilní bojovníky, partyzány a politické vězně.⁵⁷

Odbojářské organizace společně pracovaly na stíhání válečných zločinců. Uspořádaly i hromadnou manifestaci na počátku roku 1946 v pražské Lucerně, kde žádaly rychlé vyšetření zatčených zločinců.⁵⁸

K poválečnému zakládání těchto organizací jistě vedlo několik faktorů. Svazy pomáhaly lidem vracejícím se z koncentračních táborů, káznic, věznic, totálního nasazení apod. k návratu zpět do společenského života. Lze předpokládat, že členstvím v některé z organizací se občané podíleli na budování nové republiky. Být součástí jednoho ze svazů znamenalo upevnit

⁵³ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 26.

⁵⁴ Tamtéž s. 29.

⁵⁵ Tamtéž s. 30.

⁵⁶ Centrálním pojmem pro uctívání právě Neznámého vojína je slovo oběť – tedy obětování života pro vyšší hodnoty, jakými byla vlast či „hluboce milovaný“ národ, pro jejich blaho v přítomnosti a především v budoucnosti. Nasazením vlastního života představoval i jednotlivec garanci dalšího života celého společenství, jež se chtělo tímto symbolem zpětně zaštitit a obsluhovat. Připomínání násilné smrti totiž nabízí mobilizační potenciál pro pozůstalou společnost, vede k odhodlání pokračovat v prosazování ideálů a myšlenek, za něž měl daný voják – Neznámý voják – položit cenu nejvyšší. Zároveň je výzvou k solidaritě vzpomínajícího kolektivu, k posílení panujícího, respektive vytvářeného politického, národního i společenského uspořádání. Více v: RANDÁK Jan. Hrob neznámého vojína a národní paměť – nástin problematiky. In: HLAVAČKA, Milan, Antoine MARÈS a Magdaléna POKORNÁ. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011. ISBN 978-80-7286-186-6.

⁵⁷ Ostatky Neznámého bojovníka od Dukly budou převezeny do Prahy. *Rudé právo*. 1949, 24(228), 4.

⁵⁸ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982 s. 35.

sociálního status, jasně vymezit společenské postavení. Jak jsem uvedla výše, výjimkou byla Československá obec legionářská, která svou tradicí sahala do první republiky a sdružovala bojovníky v legiích. Ostatní byly příslivečnými „dětmi nové, lidovědemokratické doby“.

3.5 Sdružení odbojářů na Slovensku

Na Slovensku – jeho osvobozeném území a pod vlivem schváleného Košického vládního programu – došlo k ustavení svazů a organizací dříve než v českých zemích.⁵⁹ V polovině dubna 1945 byl utvořený přípravný výbor budoucího svazu, který tvořili Karol Šmidke⁶⁰, Dr. Igor Daxner⁶¹, Samo Falťan⁶² a Jaroslav Šolc⁶³.

Organizace přijala název Zváz slovenských partizánov (dále jen ZSP)⁶⁴ a hrála nejdůležitější, mimořádně aktivní roli v pomocném úsilí komunistů o státní převrat. Nutno ovšem dodat, že ZSP podporoval politiku Komunistické strany Slovenska bez nátlaku.⁶⁵

V první fázi vytváření celoslovenské jednotné partyzánské organizace se však řešily primárně neideologické otázky – například začlenění partyzánů do běžného občanského a společenského života na osvobozeném území. První etapa jejich vstupu do každodenního života byla při individuálních problémech a válečných traumatech poznamenána hlavně novým „neozbrojeným bojem“ za všeobecné a nezpochybnitelné státní i společenské uznání jejich zásluh v národně osvobozovacím boji.⁶⁶

Z hlediska sjednocení organizační práce a dalšího politicko-ideového zaměření ZSP byla významná jeho celoslovenská pracovní konference, jež se konala ve dnech 1. – 3. prosince 1945 v Bojnících. Závěrečná rezoluce konference definovala nejen organizačně-spolkové cíle, ale přinesla také jasnou formulaci budoucího politického programu a cílů ZSP v intencích politických čítek, definovanou jako očistu veřejného života. Zároveň se přímo vyslovila

⁵⁹ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982.

⁶⁰ Karol Šmidke (1897–1952): politik KSČ, důležitá postava Slovenského národního povstání

⁶¹ Dr. Igor Daxner (1893–1960): slovenský právník, soudce a protifašistický bojovník

⁶² Samuel Falťan (1920–1991): politik, historik a odbojářský funkcionář, v letech 1945–1948 byl generálním tajemníkem Zvázu slovenských partizánov a zároveň redaktorem jeho ústředního periodika *Partizán*

⁶³ Jaroslav Šolc (1920–1985): slovenský vojenský historik, generál a protifašistický bojovník

⁶⁴ KÁRPÁTY, Vojtech. Zváz slovenských partizánov na východnom Slovensku v prvom roku svojej existencie (1945). *Pamäť národa*. 2012, 8(2), 17-34.

⁶⁵ LACKO, Martin. *Najhorlivejší pomocníci komunistov (Sváz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945-1948)*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008.

⁶⁶ KÁRPÁTY, Vojtech. Zváz slovenských partizánov na východnom Slovensku v prvom roku svojej existencie (1945). *Pamäť národa*. 2012, 8(2), 17-34.

za okamžitou realizaci retribučního soudnictví na Slovensku: „*Zváz slovenských partizánov žiada dôslednú očistu verejného života. Pred národný súd treba bezodkladne postaviť a bezohľadne odsúdiť duchovných pôvodcov slovenského fašizmu a vrahov tisícov našich najlepších vlastencov, menovite Dr. Jozefa Tisu,⁶⁷ Dr. Vojtecha Tuku,⁶⁸ Šaña Macha,⁶⁹ Tida J. Gašpara⁷⁰ a všetkých ich spoločníkov. Varujeme pred hnusnými a národ ponižujúcimi pokusmi chrániť týchto zločincov pred spravodlivým trestom a vylkať z toho politický kapitál*“.⁷¹

Ve dnech 16.–17. listopadu 1947 se v Žilíně konala celoslovenská konference odbojových organizací. Výsledkem byla rezoluce, ve které se ZSP znovu označoval za strážce výtobytků národní a demokratické revoluce. Doslov ze žilinské konference zakončilo významné sdělení: „*Náš boj proti fašizmu a proti nezličnej forme jeho prejavu trvá a bude trvať až do úplného zlikvidovania jeho zvyškov*“.⁷² Z tohoto prohlášení nepřímo vyplynulo, že každý, proti komu budou partyzáni „bojovat“, může být automaticky označen za fašistu – bez ohledu na to, zdali sám aktivně bojoval proti nacismu nebo fašismu. Již v roce 1947 tak

⁶⁷ Jozef Tiso (1887–1947): římskokatolický kněz, československý a slovenský politik, člen Hlinkovy slovenské ľudové strany, v letech 1939–1945 prezident Slovenského štátu. Proces s Tisem (dále také s Alexandrem Machem a Ferdinandem Dučanským) byl zahájen 2. listopadu 1946 a hlavní líčení trvalo d 19. března 1947. 15. dubna byl vyhlášen rozsudek. Největší spory se vedly především ohledně Jozefa Tisa, který byl jediným popraveným v tomto procesu. Předseda soudu I. Daxner dostal v té době asi čtyři tisíce anonymních dopisů, které mu hrozily násilím, pokud Tisa odsoudí. O jeho vině ovšem nebylo pochyb (mj. spoluzodpovídal za vyvezení 57 000 slovenských Židů na smrt a podílel se na rozbití ČSR). Proti popravě se postavily církevní i diplomatické kruhy a ministr spravedlnosti Prokop Drtina předsedovi SNR vzkázal, že dostane-li od SNR návrh na milost, určitě ji prezidentovi doporučí. Předsednictvo SNR se však nedokázalo shodnout a postoupilo vládě doporučení pověřence spravedlnosti bez vlastního vyjádření. Na tajném zasedání vlády 16. dubna 1947 Drtina upozorňoval, že SNR záměrně nepoužila svého práva, a tím postavila vládu do obtížné situace. V hlasování se komunisté, sociální demokraté i národní socialisté vyslovili proti udělení milosti. Tisova poprava oběšením byla vykonána 18. dubna 1947. Z: BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-07-x.

⁶⁸ Vojtech Tuka (1880–1946), slovenský politik, funkcionář Hlinkovy ľudové strany, předseda vlády Slovenského štátu v letech 1939–1944.

⁶⁹ Alexandr Mach (1902–1980), slovenský novinář, hlavní velitel Hlinkovy gardy, ministr vnitra Slovenského štátu letech 1940–1945.

⁷⁰ Tido J. Gašpar (1893–1972): slovenský novinář, spisovatel, kulturní pracovník, dramaturg, veřejný činitel, představitel bratislavské bohémy a jeden z vedoucích ideologů slovenské státnosti.

⁷¹ KÁRPÁTY, Vojtech. *Zváz slovenských partizánov na východnom Slovensku v prvom roku svojej existencie (1945)*. *Pamäť národa*. 2012, 8(2), 17-34.

⁷² LACKO, Martin. *Najhorlivejší pomocníci komunistov (Sváz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945-1948)*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008.

můžeme poznávat jazyk známý z pozdějších politických procesů 50. let, kdy byla celá řada odbojářů, vězňů nacistických koncentračních táborů či aktivních bojovníků odsouzena k vysokým trestům odnětí svobody, či dokonce k trestu smrti.

Předsednictvo ZSP se rozhodlo, že nezůstane jen u verbální podpory a 20. února 1948, krátce po ohlášení demise ze strany nekomunistických ministrů,⁷³ vyzvalo jednotlivé pobočky v regionech, aby se „*ostro postavili proti reakčním pučistickým živlom*“. Dne 23. února 1948 štáb nařídil mobilizaci bývalých partyzánů na území Bratislavy do pomocné strážné služby Národní bezpečnosti. O den později dostalo 38 okresních odboček ZSP rozkaz vytvořit strážné oddíly v síle alespoň 1–2 vyzbrojených čet. S nadsázkou lze snad i říci, že po několikaleté odmlce se takto „partyzáni“ ocitli znovu v bojové linii. Pohotovostní oddíly pomáhaly tvořit po celé republice akční výbory Národní fronty,⁷⁴ které zasahovaly proti „reakcionářům“ v národních výborech i jinde. Dne 26. února Samo Falťan oznámil pobočkám ZSP, že došlo k přiřazení partyzánských oddílů jako samostatných pomocných složek SNB – zároveň do nich měli být přibírání „*jen politicky uvědomělí partyzáni, potažmo členové KSS*“.⁷⁵

Mezi další organizace patřil Zváz vojakov povstania (SVOJPOV), který sdružoval bývalé vojáky povstalecké armády i část civilních složek. Založen byl v dubnu 1946 a jeho předsedou

⁷³ Hlavním důvodem demise dvanácti ministrů tří stran Národní fronty, ministrů národně socialistické lidové a slovenské demokratické strany byl požadavek na odvolání rozhodnutí ministra vnitra, komunisty Václava Noska, ohledně kádrových změn velitelského tábora Sboru národní bezpečnosti v Praze. Tyto strany ovšem disponovaly pouze dvanácti ministerskými posty. Celkově vláda čítala dvacet šest členů a pro získání poloviny k ústavnímu odvolání vlády prezidentem tak potřebovaly získat souhlas s demisí nejméně třinácti ministrů. Otázkou bylo, jak se k demisi postaví členové dalších stran (v úvahu přicházela Sociální demokracie) či ministři nestraníci (Jan Masaryk). Demise byla podána 20. února 1948 dvanácti ministry. Dne 25. února prezident Beneš podepsal odstoupení už čtrnácti ministrů (přidali se Václav Majer a František Tymeš) a Gottwald s Noskem přinesli současně i nové návrhy na obsazení ministerských postů. Ovšem nedodrželi poměr sil mezi politickými stranami. Povinností E. Beneše bylo ve chvíli podání demise čtrnácti ministrů rozpustit vládu jako celek a vyhlásit nové volby, nebo pověřit Gottwalda, jako předsedu největší strany podle výsledků voleb, aby s ostatními stranami vyjednával o vytvoření nové vlády. Výsledkem tedy byla Gottwaldova vláda složená z třinácti komunistických ministrů, Ludvíkem Svobodou jako nestraníkem a čtyřmi sociálními demokraty, kteří se s komunisty dohodli. Na národní socialisty a lidovce zbyly dvě místa, na slovenské demokraty jen jedno, další pozice doplnili nestraníci Jan Masaryk a Vavro Šrobár. Z: VEBER, Václav. Jak to bylo s demisemi v únoru 1948. In: *Ustrcr.cz* [online]. ©2009 [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/005-010.pdf>

⁷⁴ AV NF byly mocensko-politické orgány a jejich ústředním řídicím centrem se stal Ústřední akční výbor NF, který sloužil komunistům jako nátlakový prostředek k převzetí moci v Československu

⁷⁵ LACKO, Martin. *Najhorlivejší pomocníci komunistov (Sváz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945-1948)*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008.

se stal Milan Polák. Svaz nebyl v politické orientaci jednotný. V některých případech podpořil komunistické požadavky, například lobbboval za popravu Jozefa Tisa. Poprava Tisa nicméně nebyla jen požadavkem komunistů – schvalovala ji i velká část demokratů a jen strach z prohloubení konfesionálních averzí ve společnosti je přinutil, aby popravu neobhajovali otevřeně. Celkově však SVOJPOV během podzimní krize v roce 1947 nepodleh tlaku komunistů v takové míře jako ZSP.⁷⁶

Své zastoupení na Slovensku měla i Československá obec legionářská, jejíž osud je popsán výše. Poté zde vznikl Zváz protifašistických politických vězňů a ilegálních pracovníků (SPROV). Na Slovensku byl založen v Bratislavě v květnu 1945 a předsedal mu Dr. Igor Daxner. Tento svaz čítal nejméně členů. Sdružovali se v něm ti, kteří byli aktivní již před druhou světovou válkou. Spolu se Zvázem slovenských partizánů se podílel na potrestání válečných zločinců a kolaborantů.⁷⁷

Všechny tyto čtyři organizace se spojily na slučovací sjezdu odbojových svazů dne 27.–29. srpna 1948 v Košicích, čímž vznikl Zváz ľudových protifašistických bojovníků (ZĽUB).⁷⁸

Z dostupných publikací a pramenů vyplývá, že nejdůležitější roli na slovenském území hrál Zváz slovenských partizánů. Jméno předsedy (Karol Šmidke) napovídá, v jakých intencích se měla činnost této organizace odehrávat mezi lety 1945–1948. Závěrečná zpráva celoslovenské partyzánské konference konané v srpnu 1947 hlásá: „*Požadujeme účinný boj proti reakci na Slovensku, která vystupuje stále otevřeněji, s nepřátelskými výpady proti komunistům, odbojářům i všem pokrokovým silám. Nutno rychle, rozhodně a definitivně likvidovat banderovské tlupy⁷⁹ na Slovensku. S trpělivostí obyvatelstva si nemůžeme zahrávat. Protože dosavadní opatření se ukázala jako neúčinná a nedostatečná, bylo nutno požádat o dobrovolnou pomoc partyzány Slovenského národního povstání – členy partyzánských oddílů, kteří bok po boku bojovali na straně ukrajinských a běloruských partyzánů proti nacistickému wehrmachtu.*“⁸⁰ Komunisté a odbojáři jsou zde stavěni na stejnou úroveň.

⁷⁶ LACKO, Martin. *Najhorlivejší pomocníci komunistov (Svaz slovenských partizánů a udalosti na Slovensku v rokoch 1945-1948)*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008.

⁷⁷ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982.

⁷⁸ Národní archiv Praha (NAP): Ústřední výbor Svaz protifašistických bojovníků, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a SEUB

⁷⁹ Jako Banderovci byli označováni příslušníci Ukrajinské povstalecké armády. Jednalo se o ozbrojenou jednotku Organizace ukrajinských nacionalistů. (Označení nese název po Stepanu Banderovi)

⁸⁰ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982.

Slovenský odboj se tedy už během tzv. třetí republiky profiluje jako levicová protikapitalistická síla.

3.6 Svaz bojovníků za svobodu a Zváz ľudových protifašistických bojovníkov

Politické napětí vrcholící v únoru 1948 odbojářské svazy neminulo. Akční výbory⁸¹ mezi nimi provedly pod vedením KSČ důkladnou čistku a vyhlásily loajalitu vůči Komunistické straně. Již „očistěné“ ústřední výbory ČsOL, SNR a SOPVP zasedaly ve dnech 8.–9. května 1948 v Praze a odsouhlasily sloučení organizací do jednotného Svazu bojovníků za svobodu (SBS). Předsedou byl zvolen Ladislav Kopřiva⁸² a Jan Vodička⁸³ se stal generálním tajemníkem.⁸⁴ Miloslav Moulis ve sborníku *Národ se ubránil 1939–1945* uvádí, že sloučení proběhlo násilně a rozhodně ne dobrovolně.⁸⁵ Pro tuto tezi však nedokládá žádné konkrétní důkazy. Je však pravdou, že SNR i SPOVP si představovaly sloučení poněkud rozdílně a ČsOL vůbec neměla spojení v programu. Historik Prokop Tomek také mluví o násilném převedení pod SBS – píše, že komunistické straně šlo hlavně o centralizaci a vliv nad veteránskými organizacemi.⁸⁶

Na Slovensku se taktéž sjednocovalo. Na ustavujícím sjezdu 27.–29. srpna 1948 v Košicích vznikl v rámci sloučení slovenských odbojářských organizací Zváz ľudových protifašistických bojovníkov (ZĽUB).⁸⁷

Sloučení se ZĽUBem v jednu celostátní organizaci bylo jedním z hlavních úkolů SBS⁸⁸. Dva měsíce po založení jednotného slovenského svazu se 31. října sešli v Bratislavě zástupci

⁸¹ Dne 20. února 1948 schválilo předsednictvo ÚV KSČ usnesení o zakládání akčních výborů Národní fronty, které se staly klíčovou mocenskou silou ve státě. Akční výbory ovládané komunisty se staly hlavním nástrojem čistek, v nichž komunisté likvidovali své politické protivníky.

⁸² Ladislav Kopřiva (1897–1971): politik KSČ, vězeň koncentračního tábora Dachau (Německo)

⁸³ Jan Vodička (1893–1961): politik KSČ, meziválečný a poválečný poslanec Národního shromáždění, vězeň koncentračního tábora Sachsenhausen (Německo).

⁸⁴ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 61.

⁸⁵ MOULIS, Miloslav. *Odbojáři a jejich Svaz v letech 1945-1992*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1995, s. 105. ISBN 80-7278-034-4.

⁸⁶ HALADA, Andrej. Osudy legionářů v dobách druhé světové války i té studené. In: *Vhu.cz* [online]. 29. 4. 2014 [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/osudy-legionaru-z-prvni-svetove-valky-v-dobach-te-druhe-i-studene/>

⁸⁷ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 62.

⁸⁸ Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a ZĽUB

nedávno ustanovených SBS a ZLUB, aby se domluvili na vytvoření celostátní organizace odbojářů. Pro přípravu tohoto spojování byla jmenována šestnáctičlenná pracovní skupina. Trvalo jí však tři roky, než došlo k dokončení všech náležitostí a ke schválení příslušnými stranickými orgány.⁸⁹

⁸⁹ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 62.

4 Slučovací konference

„Vážený bratře presidente,

zástupci odbojových organizací Svazu bojovníků za svobodu a Svazu ľudových protifašistických bojovníkov, shromáždění na slučovací konferenci v Praze, jednající o vytvoření jednotné celostátní odbojové organizace, o své dosavadní činnosti a o nových úkolech, posílají Vám srdečné a vřelé pozdravy.

Dnes, kdy manifestujeme svou jednotu, dochází ke sjednocení, kterým bude splněno volání českých a slovenských odbojářů po jednotné organizaci. Bude to sjednocení těch, kteří bojovali bok po boku v prvním a druhém odboji proti společnému nepříteli a za jeden společný cíl, za svobodu obou národů, za republiku bez vykořisťovatelů, republiku lidu, proti reakci a proti fašistickému nacistickému otroctví.

Také naše úkoly jsou společné. Jako lidé, kteří nejlépe poznali všechny hrůzy nacismu a fašismu, budeme ze všech sil bojovat za uhájení míru na celém světě. Prohloubíme mezinárodní solidaritu a zároveň i naši práci v mezinárodní federaci účastníků odboje (FIR). Povedeme své členy ještě k větší bdělosti a ostráživosti. Budeme odhalovat agenty a ničemné zrádce, kteří za žold západních imperialistů by chtěli narušit bezpečnost naší lidové demokratické republiky.

Plněním našich úkolů prohloubíme svou vděčnost a lásku k Sovětskému svazu a jeho slavné armádě. Byl to Sovětský svaz, který se nám stal mocnou oporou v době okupace a přinesl veliké oběti za naši svobodu a samostatnost. Dáváme všechny své síly k tomu, abychom pod vedením Komunistické strany Československa v čele s Vámi, vážený bratře presidente, pomáhali v urychlené výstavbě socialismu v naší vlasti.

Jak můžeme ty úkoly plnit, ukázal jste nám, vážený bratře presidente, tak jasně jako již dlouhá léta jste ukazoval cestu všem pracujícím a oběma našim národům a jak moudře vedete naše národy výstavby socialismu.

Slibujeme Vám, milovaný bratře presidente, že se ze všech sil pod Vaším vedením vynasnažíme v upřímné spolupráci se všemi složkami Národní fronty, se všemi pokrokovými silami světa, lidově demokratickými státy v čele s naším nejlepším přítelem Sovětským svazem, co nejlépe zajistit naši slavnou cestu k míru a socialismu.

V jednotě půjdeme my, čeští a slovenští odbojáři, radostně a cílevědomě do dalšího boje za splnění socialismu v naší vlasti a do vítězného boje za trvalý mír na celém světě.

Praha dne 18. listopadu 1951 ⁹⁰

Citovaný dopis odeslali účastníci slučovací konference v Praze dne 18. listopadu 1951, prezidentovi Československé republiky Klementu Gottwaldovi, který byl na této konferenci zvolen čestným předsedou SPB.⁹¹

Jedná se o vůbec první text vzešlý z nově ustavené organizace protifašistických bojovníků. Dopis je koncipován jazykem tolik typickým pro revoluční dobu nástupu komunistického režimu – operuje s výrazy jako *vykořisťovatelé*, *republika lidu reakce* nebo *západní imperialisté*. Jazyk reprezentující komunistickou diktaturu a intenzivně používaný jejími zástupci (bez ohledu na postavení nebo funkce) představoval i pro „bojovníky“ nástroj umožňující tematizovat zkušenosti, události či fakta.⁹² Svaz těmito slovy předznamenával svou budoucí činnost a prezentoval se jako loajální a angažovaný sloup státní politiky v gesci komunistické strany.

Autoři dopisu se jasně vymezili nejen vůči nacistické okupaci, ale i vůči bývalému Rakousku-Uhersku, což doložili tvrzením, že také první odboj měl za cíl boj za svobodu obou národů. Komunističtí (i sociálnědemokratičtí) autoři zdůrazňovali význam roku 1918 jako milníku pro národní osvobození, které bylo ale oslabeno umělým oddělením od slovanských bratrů, a především od revolučního Ruska.⁹³ Členem Svazu protifašistických bojovníků mohl být i politický vězeň z období 1914–1918.⁹⁴ Vedení proklamovalo, že nově vzniklý Svaz protifašistických bojovníků je organizací všech, kteří bojovali ať už v prvním nebo druhém odboji. Jak ale uvádím v předchozích kapitolách, ne všichni byli „hodni“ stát se členem Svazu. Jednotlivé organizace musely provést čistky ve vlastních řadách a sám režim se (s kontrasignací

⁹⁰ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 5–6.

⁹¹ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 61-82.

⁹² RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 46.

⁹³ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 80.

⁹⁴ Viz kapitola Svaz protifašistických bojovníků jako dobrovolná organizace

právě prezidenta republiky Gottwalda) několika „bojovníků za svobodu“ zbavil – nejznámějším případem je poprava Heliodora Píky⁹⁵ nebo Milady Horákové⁹⁶.

Být odbojářem za první či druhé světové války tedy a priori neznamenalo být protifašistickým bojovníkem podle výkladu Svazu.

Nápadně často se zde objevuje slovo *jednota*. Nejen politické strany se zavázaly k plnění rámcového programu nové lidové demokracie a k obraně jednoty, což logicky vedlo k vyloučení opozice. V politickém diskurzu poválečné doby se vytvořila nutnost limitovat tímto způsobem pluralismus, často pateticky prezentovaná výmluvným spojením válečného zážitku a budovatelských požadavků. Byla vyzývána zkušenost, která během okupace a války překonala vše rozdělující a požadovala znovuoživení této soudržnosti ve službách budování.⁹⁷

Slučovací konference se konala ve dnech 17. –18. listopadu 1951 v Autoklubu RČS v Praze II. Účastnilo se jí 200 zástupců SBS a ZLUB, dále představitelé politického a veřejného života, vedoucí činitelé organizací Národní fronty, československé armády nebo hlavního města Prahy. Byla přítomna i delegace FIR (Fédération Internationale des Résistants – Mezinárodní federace účastníků odboje), kterou vedl generální tajemník André Leroy⁹⁸ (místopředsedou generální rady FIR byl Jan Vodička).⁹⁹

⁹⁵ Heliodor Píka (1897–1949): československý voják a legionář, významný představitel zahraničního protinacistického odboje.

⁹⁶ Milada Horáková (1901–1950), právnička, členka odbojové skupiny Petiční výbor Věrní zůstaneme a Politické ústředí, vězněna v Malé pevnosti v Terezíně, následně odsouzena v Drážďanech k osmi letům káznice, poslankyně Ústavodárného Národního shromáždění za Československou stranu národně socialistickou (1946–1948), odsouzena ve vykonstruovaném procesu k trestu smrti

⁹⁷ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 321.

⁹⁸ André Leroy (1913–1982), vězeň koncentračního tábora Buchenwald, generální tajemník FIRu v letech 1951–1961.

⁹⁹ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 10.

Celé jednání už probíhalo plně pod kontrolou KSČ, v linii IX. sjezdu¹⁰⁰ – slučovací konference se usnesla, že Svaz protifašistických bojovníků jako organizace Národní fronty učiní vše pro to, aby byl socialismus v našem státě uskutečněn co nejdříve.¹⁰¹

Jan Vodička, předseda Svazu bojovníků za svobodu, přednesl na konferenci projev, ve kterém vyzdvihl datum 17. listopadu 1939. Naznačil, že sloučení odbojových organizací nemohlo být uskutečněno jindy než ve zmíněném datu: „*kdy v roce 1939 demonstrovalo pražské dělnictvo se studenty proti nacistickému teroru a proti nacistické hrůzovládě*“. Zdůraznil tedy úlohu dělnictva v protinacistickém odboji. „*Zároveň připomínám, že naše konference se schází v měsíci, kdy československý lid manifestuje své přátelství, svoji věrnost a lásku k Sovětskému svazu a kdy se československý lid také usnází na velkých závazcích a také na tom, že Československo a jeho lid bude vždy pevně stát po boku Sovětského svazu a že jeho spojení, přátelství a bratrství k Sovětskému svazu bude vždy pevné, trvalé a věčné.*“¹⁰²

Měsíc československo-sovětského přátelství připadal na listopad a od roku 1949 patřil ke každoročním listopadovým oslavám Velké říjnové socialistické revoluce. Býval zahajován 7. listopadu, v den VŘSR a Státního svátku SSSR.¹⁰³

Publikace *Živá kronika* vydaná Československým svazem protifašistických bojovníků v roce 1982 uvádí, že konference „*potvrdila, že základním pilířem, základním měřítkem vztahů členů k jednotné odbojářské organizaci a koneckonců i vztahu k Československé republice je vztah k Sovětskému svazu.*“¹⁰⁴ Jinými slovy – kdo neměl kladný vztah k Sovětskému svazu, nemohl mít kladný vztah ani ke své vlasti, tedy Československé republice. Bez lásky k SSSR proto nebylo možné milovat Československo. Slova Jana Vodičky mluví jasně: „*Prohlubujme stále své přátelství se Sovětským svazem. Učme se od jeho lidu jak budovat socialismus, jak milovat*

¹⁰⁰ Tento sjezd, konaný ve dnech 25.–29. května 1949, odrážel rostoucí sebedůvěru a autoritu KSČ po únorovém převzetí moci v roce 1948. Sjezdem zhodnocené změny v politickém vývoji republiky následně vyžadovaly likvidaci zbytků mocenských pozic poražené buržoazie a budování nového typu státu i socialistické demokracie. Když nahlédneme do dopisu K. Gottwaldovi, je patrné, že stejný duch provázel i slučovací konferenci. Více na: ŠIMÍČEK, Petr. IX. sjezd komunistické strany československa ve fotografii. In: *Moderní-dejiny.cz* [online]. 28. 1. 2014 [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <http://www.moderní-dejiny.cz/clanek/ix-sjezd-komunisticke-strany-ceskoslovenska-ve-fotografii/>

¹⁰¹ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 13.

¹⁰² Národní archiv Praha (NAP): Ústřední výbor Svaz protifašistických bojovníků, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a SEUB

¹⁰³ RŮŽIČKA, Daniel. Měsíc československo-sovětského přátelství. In: *Totalita.cz* [online]. ©2020 [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/mcsp.php>

¹⁰⁴ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 12.

svoji vlast a svůj národ. Ziskávejme a uplatňujeme jeho zkušenosti při uskutečňování naší pětiletky a hospodářské výstavbě naší republiky. Nikdy nezapomeňme, že svoji svobodu a samostatnost zajistíme jen a jen ve věrném přátelství a věčném spojenectví se Sovětským svazem, a jeho hrdinným lidem.“¹⁰⁵ Na pozadí zkušeností s Mnichovem 1938 a německou okupací byla společnost připravena vnímat novou ochrannou moc pozitivně. Dojmy, které nechtěly zapadnout do obrazu vnitřně se demokratizujícího Sovětského svazu usilujícího o spolupráci v oblasti zahraniční politiky, se zčásti vědomě zamlčovaly, zčásti za pomoci velkého rétorického úsilí vysvětlovaly a obhajovaly.¹⁰⁶

Dále Vodička nabádá, aby členové na základě svého utrpení a svých zkušeností s nacistickou okupací budovali socialismus, byli ku prospěchu zajištění svobody a samostatnosti. Termín *společný boj* by shrnul celý projev do dvou slov. Celý se nese v duchu nutnosti neutuchajícího boje proti fašismu, jenž vede *prezident-dělník* Klement Gottwald.¹⁰⁷

Slučovací konference zvolila nejvyšší svazové orgány. Předsedou ÚV SPB byl zvolen Jan Vodička, místopředsedy se stali Ján Demian a Bedřich Spáčil. Dne 29. listopadu 1951 bylo na zasedání Slovenského ústředního výboru v Bratislavě, kterého se zúčastnil předseda ÚV SPB i tajemník František Erban, vybráno předsednictvo Slovenského ÚV a vedoucí funkcionáři svazu na Slovensku. Za předsedu si straniční funkcionáři zvolili Jána Zemana, za místopředsedy Ludevíta Benada a Pavola Gavora.¹⁰⁸

¹⁰⁵ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 13.

¹⁰⁶ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 344.

¹⁰⁷ Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a SEUB

¹⁰⁸ Tamtéž

5 Svaz protifašistických bojovníků jako dobrovolná organizace

Svaz protifašistických bojovníků vznikl sloučením Svazu bojovníků za svobodu a slovenského Zväzu ľudových protifašistických bojovníkov jako složka Národní fronty.¹⁰⁹ *Svaz plní úkoly budování socialismu a boje za zachování míru, které ukládá Národní fronta pod vedením nejpokrokovější složky, Komunistické strany Československa, všem masovým organizacím.*¹¹⁰

Ustanovení této celostátní organizace korespondovalo se zákonem č. 68/51 Sb., který upravoval sdružování lidí v lidově demokratickém státě. „§ 1. K uplatnění svých demokratických práv a tím kupevnění lidově demokratického zřízení a k podpoře úsilí o výstavbu socialismu sdružuje se lid v dobrovolných organisacích, zejména v jednotné odborové organisaci, v organisaci žen, v organisaci mládeže, v jednotné lidově tělovýchovné a sportovní organisaci, v kulturních, technických a vědeckých sdruženích.“¹¹¹ Právě dle tohoto zákona byl Svaz prohlášen za dobrovolnou organizaci Národní fronty.¹¹²

Proč si sdružení vybralo za svůj název zrovna „Svaz protifašistických bojovníků“? O názvu byla před sjednocením svazových národních organizací vedená široká diskuze. Vycházelo se z úvahy, že název organizace musí vyjádřit vše charakteristické pro účastníky národně osvobozovacího boje, ale zároveň mělo nové pojmenování udávat i linii organizace do budoucna. Z této diskuze vzešel návrh, který byl doporučen předsednictvy SBS i ZĽUB.¹¹³ „Udělat čáru mezi bojovníky proti nacismu a fašismu a těmi, kteří bojovali s Benešem a jeho klikou za obnovení staré kapitalistické prvé republiky. Benešovci spolu s ním nebyli nepřátelé fašismu, protože je fašismem – jen jako konkurencí.“¹¹⁴ Svaz touto definicí určuje, kdo je dobrým bojovníkem, prostřednictvím vymezení se vůči exilu v Londýně a zahraničnímu odboji

¹⁰⁹ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982.

¹¹⁰ Národní archiv Praha (NAP): Ústřední výbor Svaz protifašistických bojovníků, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a SĽUB

¹¹¹ ČESKO. Zákon č. 68 ze dne 30. července 1951 o dobrovolných organisacích a shromážděních. In: *Sbírka zákonů ČR*. Částka 34.

¹¹² PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982.

¹¹³ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 62-63.

¹¹⁴ Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a SĽUB.

na Západě. SPB tímto definuje, koho považuje za nepřítele. Už názvem chce dát najevo, proti komu bojuje.¹¹⁵

Svaz se označoval za nestranné sdružení, které nenáleží žádné politické straně, avšak zároveň se považuje za organizaci politickou. Svou političnost odůvodňoval odkazem na boj proti nacismu. Ten považoval za politickou nutnost, protože neutralita byla zhoubou tohoto boje. Nepolitičnost i neutralita se rovnaly zločinu. Organizace rovněž prohlašovala, že se řídí usneseními KSČ, vlády, Národní fronty a FIR.¹¹⁶

5.1 Členství

Členem SPB se mohl stát československý občan, který se účastnil národněosvobozeneckého boje a souhlasil s posláním svazu.¹¹⁷ V organizačním řádu je uvedeno, kdo přesně byl považován za účastníka národněosvobozeneckého boje:

1. Příslušníci Rudé armády v Rusku a Maďarsku

Příslušníkem Rudé armády je československý občan, který v době mezi 25. říjnem 1917 a 31. prosincem 1922 dobrovolně vstoupil do Rudé armády a vykonával vojenskou službu v Rusku nebo Maďarsku se zbraní v ruce nebo jinou službu rovnající se této službě (Rudá milice, partyzánské oddíly apod.) nebo pomocnou vojenskou službu (dopravní, zdravotní, vyživovací apod.), podléhající vojenskému velení Rudé armády.

2. Českoslovenští političtí vězni 1938–1945

Československým politickým vězněm je ten, kdo byl v době mezi 21. květnem 1938 a 5. říjnem 1945 omezen na osobní svobodě vězněním nebo internováním pro protifašistickou činnost bojovou nebo politickou nebo sabotáž, směřující proti fašistickým nebo nacistickým okupantům, jejich pomahačům nebo zrádcům národa českého či slovenského, nebo z důvodů perzekuce rasové, národnostní nebo náboženské alespoň po dobu tří měsíců nebo dobu kratší, ale utrpěl-li v důsledku svého věznění nebo internování újmu na zdraví nebo na těle. V případech sabotáže pouze ten, kdo prováděním sabotáže neměl osobního prospěchu, a to ani

¹¹⁵ O utváření obrazu nepřítele více v kapitole „Hledání nepřítele“

¹¹⁶ Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a SEUB

¹¹⁷ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 61-82.

on, ani nikdo jiný, nýbrž sabotáží vznikla škoda nepříteli a sabotáž sloužila ku prospěchu československého odboje.

3. Českoslovenští partyzáni

Československým partyzánem je ten, kdo přináležel nejméně dva měsíce, nebo za zvlášť těžkých okolností nejméně jeden měsíc k partyzánské jednotce uznané ÚV SPB a zúčastnil se aspoň jedné akce se zbraní v ruce nebo s destrukčními prostředky. Dále je československým partyzánem ten, kdo, ač přináležel k partyzánské jednotce dobu kratší, byl v souvislosti s partyzánskou činností těžce raněn nebo těžce onemocněl. Podmínkou jest, že zranění nebo onemocnění si nezavinil hrubým porušením povinnosti příslušníka partyzánské jednotky. Charakter partyzána možno přiznat i tomu, kdo sice nesplňuje výše uvedené podmínky, ale vykonal mimořádný hrdinný čin nebo se zasloužil o partyzánskou jednotku vynikajícím způsobem.

4. Příslušníci československých legií 1914–1918

Československým legionářem je ten, kdo v době mezi 1914–1918 dobrovolně vstoupil do československé zahraniční armády, a to nejdéle do 28. října 1918, a v tento den skutečně v ní podle svého služebního zařazení službu konal nebo ten, kdo nejpozději do 28. října 1918 podal do této armády přihlášku a z důvodu na jeho vůli nezávislých nemohl v den 28. října službu konat. Za československého legionáře možno také považovat toho, kdo jako rakousko-uherský nebo německý státní příslušník dobrovolně vstoupil nejpozději 28. února 1918 do některé z armád Dohody, která byla v pravidelné válce proti středoevropské koalici a v ní v době převratu, tj. 28. října 1918, službu konal nebo z ní byl propuštěn a prokáže-li, že z důvodu na jeho vůli nezávislém nebylo mu možno vstoupit do československé zahraniční armády.

5. Příslušníci československé zahraniční armády 1939-1945

Příslušníkem československé armády v zahraničí, tj. vojenských jednotek zřízených v letech 1939–1945 mimo území Republiky československé, je ten, kdo dobrovolně vstoupil do této armády nejpozději 6. října 1944

6. Příslušníci mezinárodní brigády ve Španělsku

Příslušníkem mezinárodní brigády ve Španělsku je ten, kdo v době mezi červencem 1936 až březnem 1939 zúčastnil se ve Španělsku války proti fašismu jako dobrovolník španělské republikánské lidové armády (mezinárodní brigáda).

7. Účastníci domácího odbojového hnutí 1939–1945

Účastníkem domácího odboje se považuje:

- a) Kdo v době mezi 1. Říjnem 1938 a 5. Květnem 1945 sám nebo jako organizovaný člen protiimperialistické protifašistické odbojové skupiny, prověřené ÚV SPB vyvíjel činnost, která způsobila nepříteli prokazatelné škody.
- b) Kdo politickou činností připravoval široké vrstvy obyvatelstva ideově k odporu a konečnému boji proti fašistickým okupantům a jejich pomahačům.
- c) Kdo byl nezištně a účinně nápomocen bojové činnosti proti nepříteli nebo svou pomocí tuto činnost vědomě umožňoval.
- d) Kdo prokazoval nezištně pomocné služby partyzánské jednotce a tím činnost této jednotky umožňoval.

8. Účastníci zahraničního odboje 1938–1945

Účastníkem zahraničního odboje je ten, kdo v době mezi 1. říjnem 1938 a 5. květnem 1945 byl pověřen bojovou nebo politickou činností mimo území ČSR nebo byl k této činnosti povolán a kdo v boji proti fašistickému nepříteli sledoval nezištné cíle vedoucí k osvobození českého a slovenského národa a k vytvoření lidově demokratického československého státu.

9. Aktivní účastníci Rumburské¹¹⁸ a Kotorské¹¹⁹ vzpoury a političtí vězni 1914–1918

Účastníkem Rumburské vzpoury je ten, kdo 21. května 1918 zúčastnil se aktivně jako příslušník rakousko-uherské armády nebo jako civilista ozbrojené vzpoury v Rumburku na straně vzbouřenců. Účastníkem Kotorské vzpoury je ten, kdo jako příslušník rakousko-uherského válečného námořnictva nebo jako civilista (dělník v arsenálu apod.) zúčastnil se v únoru 1918 ozbrojené vzpoury rakouských lodních jednotek v Boce Kotorské.

Politickým vězněm z let 1914–1918 je ten, kdo byl vězněn za činy směřující prokazatelně proti rakousko-uherskému imperialistickému státu a proti imperialistické válce nebo za účast na revolučním boji za samostatnost českého a slovenského národa. Podmínkou je, že věznění trvalo nejméně tři měsíce, a to v době mezi 15. červencem 1914 a 30. říjnem 1918, nebo dobu kratší, ale v souvislosti s vězněním utrpěl vězněný vážné poškození na zdraví.

¹¹⁸ Rumburská vzpoura byla protiválečným vystoupením českých vojáků náhradního praporu 7. střeleckého pluku rakousko-uherské armády. Vypukla 21. května 1918 v severočeském městě Rumburku.

¹¹⁹ Vzpoura v boce Kotorské v Černé hoře byla povstáním proti Rakousku-Uhersku v roce 1918.

10. Účastníci Květnového povstání 1945

Účastníkem Květnového povstání 1945 rozumí se ta osoba, která bojovala proti nacistické armádě v době od 5.–9. května 1945, a to:

- a) Se zbraní v ruce nebo s destruktivními prostředky.
- b) Příímým rozkazem velitele byla určena k některé z vojenských pomocných služeb nebo se k takové službě dobrovolně přihlásila a ji vykonávala. Ve všech případech musí však býti činnost od nastoupení vykonávána až do skončení bojů, pokud nenastalo předčasné ukončení pro zranění nebo onemocnění na příímý rozkaz velitele.

11. Příslušníci spojenecké armády 1939–1945

Příslušníkem spojenecké armády 1939–1945 rozumí se ten, kdo vstoupil do této armády před 5. květem 1945 dobrovolně, nebo nemohl-li sloužit v čs. zahraniční armádě z důvodů na jeho vůli nezávislých či měl-li souhlas československých orgánů ke vstupu do spojenecké armády, a to:

- a) Učinil-li tak při první příležitosti, vyjímajíc případy, kdy ke vstupu došlo do 31. prosince 1941, nebo zúčastnil-li se bojů v polním útvaru nebo byl-li v souvislosti s výkonem služby těžce raněn.
- b) Neopustil-li službu v této armádě, leč byl propuštěn následkem demobilizace, po superarbitrážním řízení, nebo podle rozhodnutí orgánů československého zřízení v zahraničí uvolněním pro některý jiný obor, avšak byl-li takto uvolněn, jen tehdy, konal-li vojenskou službu alespoň šest měsíců nebo zúčastnil-li se bojů v polním útvaru.

12. Příslušníci Stráže obrany státu ve smyslu zákona č. 255/1946 Sb.

Příslušníkem stráže obrany státu (SOS), který může býti členem SPB, je ten, kdo byl členem SOS, zřízené vládním nařízením č. 270 ze dne 28. října 1938 a v souvislosti s bojem za obranu republiky proti fašistickým a nacistickým nepřátelům v pohraničí utrpěl újmu na zdraví vážnějšího rázu nebo byl vězněn pro tuto činnost déle než tři měsíce.

13. Českoslovenští dobrovolníci 1918–1919

Československými dobrovolníky jsou:

- a) Všichni, kteří se přihlásili do československé zahraniční armády do konce července 1919 a službu v ní konali.
- b) Všichni příslušníci bývalé rakousko-uherské armády, kteří se hned po 28. říjnu 1918 přihlásili dobrovolně k činné vojenské službě a tuto vykonávali. Zároveň se jedná o osoby ročníku narození 1882 a mladšího, až po ročník 1898. Tito dále bojovali.
 - V českých krajích do 30. Listopadu 1918,
 - Na Slovensku do 29. Března 1919,
 - U ostatních ročníků starších 1881 a mladších do 31. Července 1919;
- c) Všichni, kteří z jakýchkoliv důvodů nebyli vojenskou službou povinni, a přesto tuto v době od 28. Října 1918 do 31. Července 1919 nastoupili a konali.
- d) Všichni domobranci v Itálii.

14. Účastníci Slovenského národního povstání

Příslušníkem I. Československé armády na Slovensku (Slovenské národní povstání) je ten, kdo nastoupil v této armádě činnou službu nejpozději do 28. října 1944 a setrval v činném odporu proti okupantům až do osvobození, leč že:

- a) V souvislosti s výkonem služby pro zranění nebo onemocnění nemohl pokračovat v odporu.
- b) Upadl do zajetí.
- c) Nastoupil službu v i. Československém sboru v sssr při první příležitosti a zúčastnil se boje v plném útvaru.

15. Pozůstalí po těchto (1–14)

Pozůstalými po účastnících národně osvobozenického boje, kteří padli jsou:

- a) Manželka nebo družka, manžel nebo druh.
- b) Děti a osvojenci.
- c) Rodiče.

Pozůstali mají právo na členství podle výše uvedeného pořadí.¹²⁰

Výše uvedený výčet skladby bojovníků, ale podléhal následné selekci. Jak je uvedeno v úvodu, Svaz se vymezoval vůči prezidentu Benešovi a jeho „spolubojovníkům“ za první „kapitalistickou“ republiku. Tudiž ne každý účastník zahraničního odboje nebo příslušník československé zahraniční armády se mohl stát jeho členem. Následná definice překážek přiznání členství, ale nic takového nezmiňuje a ani neuvádí, kdo byl „dobrý“ bojovník a kdo „špatný“. Svaz by výslovně odepřel členství občanům, kteří konali službu v nepřátelské armádě, přičemž vojenská služba v armádě tzv. Slovenského státu do 29. srpna 1944 se za takovouto službu nepovažuje. Dále uvádí případy, kdy žadatel o členství zastával vedoucí pozici veřejné správy nebo vládních orgánů a neprováděl sabotérskou činnost – v tomto případě rovněž nemohl být přijat.¹²¹ Podle *Stručného slovníku protifašistického boje českého lidu* byly sabotáže definovány například jako: organizování administrativního nepořádku a chaosu nebo zpomalování práce.¹²²

Členství mohlo zanikat několika způsoby, nejčastěji úmrtím nebo vystoupením ze Svazu. Dále bylo možné ztratit členství jeho zrušením, pokud se dodatečně zjistilo, že osoba nevyhovuje podmínkám organizačního nebo prověřovacího a disciplinárního řádu, odmítá spolupracovat na plnění úkolů, či se nezúčastňuje budovatelské činnosti, přestože jí v tom nebrání výkon jiné veřejné politické nebo hospodářské funkce, zároveň výkon jejího povolání nenarušuje činnost ve Svazu.¹²³

5.2 Vývoj Svazu protifašistických bojovníků v letech 1951–1969

Zamýšlená integrace svazu a sjednocení různých odbojových složek do jedné platformy se od počátku potýkalo s celou řadou problémů. Postupně se ukazovala jistá nekompatibilita členské základny. Od počátku 50. let docházelo k postupnému úbytku členů. Dokonce

¹²⁰ Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a SEUB

¹²¹ Tamtéž.

¹²² HUŇÁČEK, Zdeněk. *Stručný slovník protifašistického boje českého lidu*. Praha: Český svaz protifašistických bojovníků, 1983.

¹²³ Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a SEUB

se uvažovalo o rozdělení svazu na jednotlivé organizace, což ale nebylo žádoucí vzhledem ke státní politice v oblasti dobrovolných organizací.¹²⁴

Počátkem roku 1955 se měl konat I. Sjezd Svazu protifašistických bojovníků. Na konci roku 1954 bylo usneseno, že sjezd se neuskuteční, jelikož nastane postupná likvidace dosavadního systému a Svaz protifašistických bojovníků bude v budoucnu přeměněn na zastřešující sdružení. Ke zrušení nakonec nedošlo, nicméně stranický dozor se zvýšil. Na vyšší funkce byli výlučně dosazováni jen členové KSČ, ve velké míře bývalí pracovníci aparátu KSČ, armády a bezpečnosti.¹²⁵

Během sledovaného období se konaly tři sjezdy. Ten první, uspořádaný v Praze 9.–10. března 1957, si vytyčil heslo „*pokračovat v boji proti fašismu, za mír a socialismus, vychovávat k socialistickému vlastenectví a upevňovat mezinárodní solidaritu protifašistických bojovníků*“. Motto druhého sjezdu, uskutečněného taktéž v Praze ve dnech 7. –8. dubna 1962, znělo „*za další vítězství socialismu a míru – za svět bez válek*“.¹²⁶ Druhé heslo přitom odráží značný dobový posun. Ústava z 11. července 1960 hlásá, že „*Socialismus v naší vlasti zvítězil!*“.¹²⁷ To vysvětluje, proč už se za socialismus nebojuje. Důležitým bodem je také vynechání slov o *boji proti fašismu*. Nacházíme se totiž v době, kdy oběti politických procesů byly propuštěny a některé osoby rehabilitovány. Na počátku 60. let vznikla stranická rehabilitační komise pod vedením Drahomíra Koldera¹²⁸. Zpráva Kolderovy komise odhalila nezákonné metody při výrobě procesů, především v procesu s Rudolfem Slánským¹²⁹, který byl označen za zcela vykonstruovaný. Jedenáct popravených se zde stalo obětí justiční vraždy. Ovšem Kolderova komise si netroufla označit viníka a zároveň nemohla vystoupit proti prezidentovi Antonínu

¹²⁴ Rok 1948 znamenal přerušení dobrovolnické práce, majetek spolků byl zkonfiskován a jednotlivé organizace byly sjednoceny do společenských dobrovolných organizací Národní fronty.

¹²⁵ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 65.

¹²⁶ Tamtéž s. 65.

¹²⁷ ČESKO. Zákon č. 100 ze dne 11. července 1960 Ústava Československé socialistické republiky. In: *Sbírka zákonů ČR*. Částka 40.

¹²⁸ Drahomír Kolder (1925–1972), politik KSČ, poslanec Národního shromáždění v letech 1960–1968.

¹²⁹ Rudolf Slánský (1901–1952): komunistický politik, generální tajemník ÚV KSČ (1945–1951), popraven v rámci politických procesů 3. prosince 1952.

Novotnému¹³⁰ – zodpovědnost byla přenesena na *politické mrtvoly* – Čepičku¹³¹, Baráka¹³² ad.¹³³

Politické procesy s nepřáteli národa už nejsou na pořadu dne. Svaz nyní řeší svou vlastní strukturu, protože poprvé od ustavení jednotného sdružení bylo zdůrazněno, že rozhodujícím článkem organizační struktury Svazu jsou okresní výbory, kde dobrovolní funkcionáři realizují usnesení vyšších svazových orgánů. Činnost tak byla v dalším období orientována především na upevnění vlastní základny, na další rozvíjení politickovýchovné a masové práce.¹³⁴

Nový předseda ÚV SPB Josef Hušek, zvolený na II. Sjezdu, se oproti zemřelému Janu Vodičkovi více zaměřil na péči o odbojáře. V únoru roku 1965 bylo příslušnými československými činiteli povoleno, aby se Svaz mohl intenzivně věnovat otázce náhrady perzekučních škod způsobených nacistickými okupanty.¹³⁵ Až dvacet let po druhé světové válce se tak začíná dít něco, co bychom předpokládali za hlavní náplň činnosti Svazu od samého založení. Počátek 50. let byl, ale ve znamení utváření obrazu nepřítele a boje proti němu. 60. léta, která platí za poněkud uvolněnější než roky předchozí, umožnila Svazu zabývat se svou vnitřní *politikou*. Stranický dozor byl sice nad Svazem protifašistických bojovníků uplatňován nadále, ale nově méně přísný.

III. sjezd ÚV SPB se konal 28.–29. ledna 1966 v Praze. Zde už se Svaz plně zaměřuje na péči o členstvo, pomoc při uplatňování jejich zákonných nároků v sociálním i zdravotním zabezpečení. Také prohluboval poradensko-sociální službu a zdůrazňoval nutnost věnovat soustavnou péči mládeži. Tento sjezd přináší i další novinku – závěrečný projev na sjezdu přednesl Josef Smrkovský¹³⁶ a kritizoval v něm různé jevy ve společnosti, v KSČ i Svazu

¹³⁰ Antonín Novotný (1904–1975): politik KSČ, v letech 1953–1968 první tajemník KSČ, třetí československý komunistický prezident (1957–1968).

¹³¹ Alexej Čepička (1910–1990): politik Komunistické strany, ministr vnitřního obchodu (1947–1948), ministr spravedlnosti (1948–1950), ministr národní obrany (1950–1956) a zeť Klementa Gottwalda – Čepičkova moc upadla právě po jeho smrti.

¹³² Rudolf Barák (1915–1995): komunistický politik, ministr vnitra (1953–1961).

¹³³ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998, s. 189.

¹³⁴ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 65-66.

¹³⁵ Tamtéž s. 66.

¹³⁶ Josef Smrkovský (1911–1974): politik Komunistické strany, jeden z předních představitelů Pražského jara.

protifašistických bojovníků. Až mnohem později byl projev ÚV KSČ charakterizován jako první organizovaný nástup „pravicových sil“.¹³⁷

Pražské jaro dolehlo i na Svaz protifašistických bojovníků. 14. února 1968 se sešlo mimořádné zasedání předsednictva ÚV SPB, aby prodiskutovalo problémy související s postavením svazu ve společnosti. Bylo konstatováno, že je třeba napravit následky chyb, k nimž docházelo v 50. letech. Jako problematické bylo viděno sloučení označené za diktát, který po sobě zanechal přinejmenším znechucení. Vedení Jana Vodičky – nyní nazývaného funkcionářem poplatným době – představovalo další chybu. Právě během jeho řízení Svaz neprojevil zájem o ochranu odbojářů a později, po roce 1956, ani o jejich důslednou rehabilitaci.¹³⁸

Ústavní zákon ze dne 27. října 1968 o československé federaci¹³⁹ způsobil rozdělení Svazu na dvě odbojářské organizace – Český svaz protifašistických bojovníků (ČSPB) a Slovenský zväz protifašistických bojovníkov (SZPB). Obě národní uskupení byla zároveň součástí Československého svazu protifašistických bojovníků, jenž vznikl na ustavujícím kongresu 27.–28. března 1969 v Praze.¹⁴⁰

Jak zmiňuji v úvodu práce, tato obecná část má posloužit pro představu o fungování organizace jako takové a roli Svazu protifašistických bojovníků ve společnosti. Přestože Benešovská odbočka Svazu působila pouze na lokální úrovni, platila pro ni stejná pravidla jako pro celostátní organizaci a nastolila také stejnou strategii. Bojovníci proti fašismu měli varovat společnost a nabádat ji k boji proti *hrozbě* tehdejší doby, tedy kapitalismu. Organizaci tedy tolik nešlo o bojovníky samotné, spíše o *nový boj*. Profilovala se jako politická organizace a její členové fungovali jako prostředek k utváření obrazu o odboji a podoby aktuálního nepřítele. Tudíž každý, kdo stál proti bojovníkům, mohl být (a byl) označen za fašistu. Navíc svou rétorikou a formováním diskurzu nedával Svaz, a v podstatě celý režim, šanci nelevicovému antifášismu – omezoval rétorické pole působnosti dalších organizací i jedinců.

¹³⁷ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 67.

¹³⁸ Tamtéž s. 68-70.

¹³⁹ ČESKO. Zákon č. 143 ze dne 4. listopadu 1968 Ústavní zákon o československé federaci. In: *Sbírka zákonů ČR*. Částka 41.

¹⁴⁰ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 71.

6 Benešovsko v dějinách

Kapitolu o Benešovsku v časech okolo druhé světové jsem se rozhodla zařadit z důvodu důležitosti úvodu do celé problematiky – na válečných základech vlastně jednotlivé organizace a následný Svaz protifašistických bojovníků vznikaly. Válka tvoří kontext situace, ve které se místní odbojáři nacházeli. Benešov v této době procházel zcela specifickým vývojem. Malé protektorátní město nepředstavovalo zrovna typický prostor pro Cvičiště Waffen SS. Odbojáři se v důsledku toho museli potýkat s významnou ozbrojenou přesilou Němců, a tudíž byly podmínky jejich činnosti ještě ztíženější.

6.1 Předmnichovské období a okupace Benešovska

Odstoupení pohraničního území na základě Mnichovského diktátu vyvolalo hlubokou státní, politickou a názorovou krizi. Projevovala se značná nejistota z hospodářských důsledků záboru. Rostl počet nezaměstnaných, pro které byl zřízen pracovní tábor v Konopišti, jehož členové pracovali na stavbě silnic a dálnice.¹⁴¹

Politický život na Benešovsku zaštiťovaly strany, které vznikly na celorepublikové úrovni v pomnichovském Československu, konkrétně vládní pravicová Strana národní jednoty (dále SNJ) a Národní strana práce. Druhá zmiňovaná hrála roli loajální opozice, jež se nicméně vládnutí SNJ nijak nestavěla do cesty. V tomto regionu působila i ilegální skupina mládeže v pracovním táboře na Konopišti, která vydávala letáky namířené proti fašismu.¹⁴²

V březnu 1939 skončila tzv. druhá republika a Adolf Hitler vyhlásil Protektorát Čechy a Morava. Do Benešova přijely německé oddíly 15. března 1939 odpoledne a okamžitě obsadily vojenské objekty. V oblasti Podblanicka byli pozatýkáni především bývalí členové obecních zastupitelstev.¹⁴³ Během akce Albrecht I. došlo v Benešově k zatčení čtyřiceti lidí dle připravených seznamů (mj. benešovského starosty Blažka, advokáta JUDr. Ivana Kloudy, učitelky a poslankyně Zemského sněmu Pavly Řehákové či všestranného veřejného pracovníka Františka A. Mareše). Mnozí z nich byli vzápětí uvězněni v koncentračním táboře, kde zůstali do konce války. Někteří se nevrátili vůbec.¹⁴⁴

¹⁴¹ PETRÁŇ, Josef a Tomáš DURDÍK. *Benešovsko - Podblanicko*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1985.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ PROCHÁZKOVÁ, Eva et al. *Benešov*. Benešov: Městský úřad, 1998.

Zároveň se postupně začaly utvářet jednotlivé odbojové skupiny. Nejprve vznikla v roce 1939 zpravodajská organizace Karla Voleveckého napojená na vojenskou složku Ústředního výboru odboje domácího (ÚVODu). Další ilegální skupinou byla Obrana národa, jež měla vytvářet ilegální vojenské jednotky, obstarávat pro ně střelivo a provádět protiněmeckou propagandu. Pověřencem pro Benešovsko, Neveklovsko, Vlašimsko a Sedlčansko se stal plukovník Český a jeho pomocníkem major Josef Průša. Organizace byla rozbita v únoru 1940 a její představitelé odsouzeni k trestu smrti.¹⁴⁵

Rok 1941 a s ním související invaze do Sovětského svazu ovlivnila další vývoj odbojových organizací. V září 1941 vznikl Národně osvobozenecský revoluční výbor, který chtěl sjednotit všechny protifašisticky zaměřené vrstvy národa. Vytvářely se nové místní odbojové skupiny. Na Benešovsku a Voticku organizoval řídicí učitel z Nové Dubče František Kotrba prostřednictvím drachkovského učitele Vladimíra Vyhnise skupinu napojenou na sokolskou organizaci Jindra. Měla zajišťovat především ilegální úkryty pro osoby stíhané gestapem. Úkrytu v Ouběnicích u truhláře Ludvíka Vaňka využil MUDr. Břetislav Lyčka, který poskytl ošetření a pomoc parašutistům po vykonání atentátu na zastupujícího říšského protektora Heydricha.¹⁴⁶ Gestapo nakonec místo Lyčkova pobytu vypátralo. Lyčka s Kotrbou se zastřelili, ostatní členové skupiny byli zatčeni a spolu se svými rodinnými příslušníky popraveni v říjnu 1942 v Mauthausenu. Obětí heydrichiády se stal také Zdeněk Zika – spojka ilegální komunistické organizace, který zemřel v únoru roku 1943 v Osvětimi.¹⁴⁷ Během následné Heydrichiády byla na Benešovsku zcela zlikvidována celá sokolská organizace Jindra a popravena převážná část jejích členů. Pro schvalování atentátu nacisté v tábořských kasárnách zastřelili osm lidí.¹⁴⁸

V letech 1943–1944 projevovala velkou aktivitu skupina Žižka, do níž patřilo několik učitelů seskupených okolo Vojtěcha Travěnce, Jaroslava Sirového a Ladislava Vašty. Prostřednictvím

¹⁴⁵ PETRÁŇ, Josef a Tomáš DURDÍK. *Benešovsko - Podblanicko*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1985.

¹⁴⁶ Londýnský exil na podzim roku 1941 o vykonání atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Po různých peripetiích byl v Protektorátu k vykonání úkolu vysazen Slovák Jozef Gabčík a Čech Jan Kubiš. Spojení s českým odbojem jim pomohlo se ukrýt a celou akci připravit. Atentát byl vykonán 27. května 1942 v dopoledních hodinách v pražské čtvrti Libeň. Heydrich umírá na následky zranění v nemocnici na Bulovce až 4. června 1942.

¹⁴⁷ PETRÁŇ, Josef a Tomáš DURDÍK. *Benešovsko - Podblanicko*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1985.

¹⁴⁸ PROCHÁZKOVÁ, Eva et al. *Benešov*. Benešov: Městský úřad, 1998.

Travěncova bratra měla skupina kontakty na Moravu a dále spolupracovala s organizacemi Vlad'ka Antuška a Ladislava Bartoně v Benešově i s partyzány v lesích u Nové Vsi.

Pokoušela se především shromažďovat zbraně, připravovat podmínky k ozbrojenému povstání a rozšiřovat letáky. Na jaře 1944 došlo k jejímu odhalení v souvislosti se zatčením Travěncova bratra v Brně.

Travěnc, Sirový a Vašata byli popraveni. Na Vlašimsku působící ilegální organizace komunistické strany se spojila jako třetí ilegální ústřední výbor a udržela se až do konce války. Mimo ni zde působila také organizace Petra Raimana, který spolupracoval s generálem Lužou. V lednu byl však Raiman odhalen a postupně došlo k pozatýkání ostatních členů skupiny na Divišovsku, v Louňovicích a v Načeradci.¹⁴⁹

Ani přibližující se konec války nezabránil tragické události. Koncem dubna 1945 bylo popraveno, bez ohledu na mezinárodní konvence o zacházení se zajatci, příslušníky SS v Konopišti osm zajatých amerických letců. Jejich ostatky byly objeveny až na přelomu let 1946 a 1947 na poli Váňova statku a následně exhumovány.¹⁵⁰ Ke stavbě pomníku na místě tragédie ovšem mohlo dojít až po sametové revoluci.¹⁵¹

V dubnu 1945 také vznikl ze zástupců všech benešovských odbojových skupin národní výbor v čele s komunistou Ladislavem Bartoněm. Ten ihned začal připravovat převzetí moci. Musel ale respektovat specifické podmínky dané sousedstvím cvičiště SS, na kterém bylo soustředěno údajně až 30 tisíc plně vyzbrojených mužů. Ozbrojené hlídky SS při prvních náznacích odporu ve městě obsadily Benešov a vyhrožovaly represáliemi. Národní výbor proto jednal prostřednictvím německého hejtmana okresního úřadu dr. Laumanna s velitelem cvičiště Alfrédem Karraschem. Výsledkem byla dohoda, uzavřená 8. května, o odchodu jednotek do amerického zajetí. Téhož dne národní výbor oficiálně převzal moc, obsadil cvičiště a vyzbrojil své obyvatele, kteří bránili Benešov i okolní obce před ustupujícími německými frontovými uskupeními.¹⁵² Za nimi postupovala na Podblanicko Sovětská armáda. Ta 8. května

¹⁴⁹ PETRÁŇ, Josef a Tomáš DURDÍK. *Benešovsko - Podblanicko*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1985.

¹⁵⁰ PROCHÁZKOVÁ, Eva et al. *Benešov*. Benešov: Městský úřad, 1998. ISBN 80-238-2752-9.

¹⁵¹ HOZA, Pavel a Tomáš FASSATI. *Benešov na přelomu milénia*. Benešov: Město Benešov, 2015, s. 13..

¹⁵² PROCHÁZKOVÁ, Eva et al. *Benešov*. Benešov: Městský úřad, 1998.

v odpoledních hodinách projela Benešovem. 11. května dospěla k Vltavě a do Sedlce, čímž dovršila osvobození Podblanicka.¹⁵³

Národní výbor byl až 28. května 1945 na základě paritního zastoupení politických stran (lidovců, komunistů, sociálních demokratů a národních socialistů sdružených v místní Národní frontě) ustaven Místním národním výborem v Benešově.¹⁵⁴

6.2 Vojenský výcvikový prostor Benešov

Zřízení výcvikového prostoru způsobilo změnu pozice protinacistického odboje. Masivní vysídlování vedlo k úbytku obyvatel, kteří by se na odboji mohli eventuálně podílet. Nicméně tyto podmínky zároveň prověřovaly skutečnou odhodlanost k boji. Na Benešovsku navíc platila zcela jiná pravidla než ve zbylém Protektorátu Čechy a Morava. Nad benešovskými občany nevisela „jen“ hrozba výslechů na Gestapu nebo transportu do koncentračního tábora, ale i obrovská ozbrojená přesila. Proto je pasáž o výcvikovém prostoru do práce zařazena – ukazuje totiž, že po válce se zakládající odbojové organizace měly na Benešovsku zcela jinou startovací čáru. Tato historická zkušenost mohla znamenat i malou komplikaci pro později vzniklý Svaz protifašistických bojovníků na konci války, protože oblast byla osvobozena prakticky bez boje. Mnohonásobná německá přesila by v případě odporu ještě zamíchala kartami. Navíc zde Svaz nemohl toliko operovat s hrdinně zemřelými rudoarmějci, kteří by položili život za osvobození tohoto malého města ve středních Čechách. Nicméně hrob padlých rudoarmějců se v Benešově skutečně nacházel. Je však zastřen nepříliš lichotivou historkou.¹⁵⁵

6.2.1 Výběr prostoru

Československo před válkou disponovalo několika vojenskými cvičišti. Jedny z větších prostor se nacházely v Brdech, u Milovic a na Vyškovsku. Po československé armádě je převzal Wehrmacht. Rostoucím potřebám Wehrmachtu a SS však stávající areály nedostačovaly, a proto se tyto jednotky dožadovaly dalších míst. Bylo možné buď stávající prostory rozšířit, nebo založit zcela nové. Ve spisech státního sekretáře se dokonce dochovaly návrhy na rozšíření

¹⁵³ PETRÁŇ, Josef a Tomáš DURDÍK. *Benešovsko - Podblanicko*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1985.

¹⁵⁴ PROCHÁZKOVÁ, Eva et al. *Benešov*. Benešov: Městský úřad, 1998.

¹⁵⁵ K historice o padlých rudoarmějech při *osvobození* Benešova se vyjádřil ředitel Státního Okresního Archivu v Benešově pro zpravodajský server iDnes. Na: VLNOVÁ, Ivana. Nebojovali jen s Němci. Památník rudoarmějců v Benešově čeká demolice. In: *Idnes.cz* [online]. 9. 10. 2019 [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/pamatnik-rudoarmejci-demolice-konev.A191008_215154_domaci_jum

milovického i vyškovského cvičiště a dále čtyři projekty nových výcvikových prostor. Nakonec se přistoupilo k oběma možnostem. Nacisté hledali primárně území neobsazená Němci, aby vysídlovací proces zasáhl pouze českou populaci. Cvičiště měla během války sloužit ozbrojeným silám a v budoucnu je případně mohli osídlit Němci.¹⁵⁶

Pokud spojíme území Brd a Neveklovska-Benešovska přes Jihlavu na Vyškov, vznikne pás dělicí souvislé české osídlení od severu k jihu. Ještě v roce 1944 Němci vypustili šeptanou propagandu, že hodlají navíc vysídlit Příbramsko.¹⁵⁷

První prostor vyhlédnutý pro pozemní armádu měl být mezi železničními tratěmi Sedlčany–Olbramovice, Olbramovice–Tábor, Tábor–Milevsko a Vltavou. Druhý plánovali nacisté rozložit mezi Voticemi, Tábořem, Pacovem a Vlašimí. Třetí realizace se měla nacházet nejbližší ku Praze, navazovat na první ze tří cvičišť a obsáhnout území mezi řekou Sázavou a Sedlčany. Podle nejbližšího velkého města vznikl název „vojenský výcvikový prostor Benešov“. Hlavními důvody pro výběr tohoto prostoru byla strategická poloha (na západě i severu je obklopen řekami, na východě i jihu se cvičiště dotýkalo významných silničních tahů Praha–Benešov–Tábor a Votice–Sedlčany–Příbram) a krajinný stejně jako demografický ráz oblasti. Středočeská pahorkatina je totiž poměrně bohatá na zalesněná území a rybníky. Navíc se jednalo o oblast bez větších měst a továren, takže nehrozilo zasažení průmyslu.¹⁵⁸ Je pravděpodobné, že zřízení cvičiště SS přišlo v době již masivně prováděných vysídlovacích akcí a jejich skutečný záměr tak mohl být vhodně maskován právě vojenskou potřebou. Podle Petra Kose lze oprávněně předpokládat, že předchozí vysídlovací akce byly jakousi zkouškou a tuto největší evakuaci lze naopak z pohledu série germanizačních opatření pokládat za generální zkoušku konečného řešení „české otázky“, tj. definitivní vysídlení českého elementu, jež by následovalo v případě německého válečného vítězství.¹⁵⁹

¹⁵⁶ ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko, 2016.

¹⁵⁷ KOS, Petr. *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011.

¹⁵⁸ ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko, 2016, s. 20–24.

¹⁵⁹ KOS, Petr. *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011.

6.2.2 Vysídlování

Co se týká vysídlování, realizace masivních přesunů obyvatelstva připadla Přesídlovací kanceláři ministerstva vnitra – *Aussiedlungskanzlei des Ministerium des Innen* se sídlem v Benešově, zřízené 12. března 1942. Po vysídlení vedl správu evakuovaného území vládní komisař pro vysídlené obce. (V předmnichovském období měl na starosti obchod s pozemky Státní pozemkový úřad v Praze, jehož působnost přešla 25. dubna 1935 na IX. odbor ministerstva zemědělství. Ihned po okupaci českých zemí tento odbor Němci rychle ovládli, neboť pro jejich germanizační plány měl velký politický význam. Klíčovou hodnotu instituce pro získávání české půdy do německých rukou zdůraznili Němci nařízením protektorátní vlády č. 241 Sb., a nařízením ze dne 24. dubna 1942, kdy z IX. odboru vznikl zcela samostatný Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu – *Bodenamt für Böhmen und Mähren*.¹⁶⁰)¹⁶¹

Vysídlování mělo několik etap. I. část trvala od 14. března 1942 do 15. září 1942.¹⁶² Nejdříve byly zabírány pouze jednotlivé stavby na různých místech města, později celé bloky domů. Od března 1942 byla postupně zabrána piaristická kolej, kasárny i školy a nic nenasvědčovalo tomu, že by se měl proces zastavit.¹⁶³ II. etapa trvala od 26. září 1942 až do 1. dubna 1943. Již od této druhé etapy nebylo možné evakuovat vlastní majetek. Zabavoval se veškerý živý i mrtvý inventář způsobilý k vedení zemědělského podniku. Konfiskace se nevztahovala na ovce, kozy a drůbež, menší hospodářské nářadí, zařízení domácnosti a předměty osobní

¹⁶⁰ Pozemkový úřad prováděl v přenesené působnosti převzetí nemovitosti pro Říši, při současném výmazu všech břemen, a to buď uzavíráním trhových smluv nebo přímým vyvlastněním. Vystěhování obyvatel a výkup pozemků pro cvičiště byly po právní stránce zdůvodnitelné na základě bývalého československého vyvlastňovacího zákona č. 125 z 14. března 1927 a zejména zákona č. 63 na obranu republiky z 29. března 1935, dále doplněného nařízením říšského protektora ze dne 11. dubna 1940 a později výnosem říšského protektora ze dne 18. ledna 1943. Tento zákon umožňoval vyvlastňovat nemovitosti nejen v době míru, ale i za mobilizace a válečného stavu, a to k účelům opevňovacím i jiným, k budování podniků důležitých pro obranu státu i v dalších případech, které mohla určit vláda.

¹⁶¹ KOS, Petr. *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!/: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko, 2016.

potřeby.¹⁶⁴ Počátkem roku 1943 se správa cvičiště rozhodla získat značný díl Benešova ležící mezi železnicí a tábořskou silnicí. Vyklízení se nakonec týkalo i části města jižně od nemocnice až k fotbalovému hřišti – jednalo se převážně o vilovou čtvrť čítající cca 90 domů.¹⁶⁵ Vyhláškou ze dne 26. června 1943 bylo nařízeno vystěhování území IV. etapy, a to do 31. října 1943.¹⁶⁶ Čtvrtou etapou začalo hromadné zabírání domů, ve kterých se vzápětí ubytovávali důstojníci SS. Po uvolnění některých bytových prostor docházelo ke střetu zájmů SS a Gestapa, které si část těchto objektů nárokovalo. Nakonec bylo z ústředí svoleno k přidělení bytů i Gestapu.¹⁶⁷

Vysídlení obcí III. etapy bylo zveřejněno až 28. června 1943, a mělo trvat do 1. září 1943. Pouze lidé, vlastníci zemědělskou usedlost, dostali lhůtu prodlouženou do 31. prosince 1943. V. etapa byla vymezena 24. listopadem 1943 a 1. dubnem 1944.¹⁶⁸ Správa SS postupně převzala také benešovské školy, takže budova místního gymnázia sloužila několika vzdělávacím zařízením najednou. Nakonec však i gymnázium dostalo v roce 1943 nařízení o předčasném ukončení školního roku a vyklízení budovy. Během půl roku se vrátilo ke svému účelu, aby tomu mohl být následně opět učiněn konec – do konce války budova fungovala jako vojenský lazaret. I jiné budovy vzdělávacích institucí nacisté konfiskovali pro lékařské účely, například dům obecné a měšťanské chlapecké školy v Jiráskově ulici se stal zdravotním střediskem. Za hranicemi výcvikového prostoru docházelo v mnoha obcích k vystěhování rodin i jednotlivců, kteří uvolňovali místo pro vysídlence z území cvičiště. Říkalo se jim nepřímí vysídlenci a byli to často penzisté. Také z Benešova se jich mnoho vystěhovalo a odcházeli do různých vesnic v Posázaví. Právě kvůli zřízenému výcvikovému prostoru vzniklo z Benešova místo podobající se nejen vojenskému, ale i pohraničnímu městu, kde v těsném sousedství města začínala oblast

¹⁶⁴ KOS, Petr. *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011.

¹⁶⁵ ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko, 2016.

¹⁶⁶ KOS, Petr. *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011.

¹⁶⁷ ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko, 2016.

¹⁶⁸ KOS, Petr. *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011.

s rysy cizího státu, hovořilo se zde jiným jazykem a vládly jiné zákony. Dříve český Benešov se stal německým Beneschau.¹⁶⁹

Benešovské cvičiště mělo v Protektorátu výsadní postavení. Území bylo vyňato z pravomoci protektorátních úřadů a podléhalo výhradně říšské jurisdikci. Vedle toho, že sloužilo k základnímu výcviku dělostřeleckých, ženijních, protitankových i pěších jednotek a zajišťovalo přípravu aktivních i záložních důstojnických kádřů, umožňovalo svou ubytovací kapacitou přechodné umístění až 30 tisíc mužů. Rovněž rozlohou dovoľovalo velká taktická součinnostní cvičení s ostrými střelbami až do stupně divize.¹⁷⁰

6.2.3 Návrat obyvatel

Nedlouho po osvobození, 21. května 1945, předložila Přesídlovací kancelář ministerstvu vnitra návrh na ukončení přesídlovací akce na Benešovsku. Návrat obyvatel do svých domovů mělo provádět ministerstvo ochrany práce a sociální péče.¹⁷¹

V květnových dnech opouštěly jednotky SS výcvikový prostor ve značném spěchu. Panoval zde velký chaos a Národní výbor proto vyzval obyvatele, aby s návratem vyčkali. Přesto se opětovné osídlení neslo v nekontrolovatelném a živelném duchu. Jen málo lidí však našlo svůj příbytek v původním stavu. Některé usedlosti byly zbořeny a naprosto zničeny. Navíc majetek měl stále status vyvlastněného, nyní patřil Československé republice. Restituce probíhaly pomalu. Na následnou obnovu stát sice přispíval, ale po únoru 1948 se vyplácení řídilo podle záměrů komunistické strany, která poté v roce 1952 státní podporu úplně zastavila. Režim nastolený po roce 1948 přinesl nové zásadní změny – pro některé obyvatele znamenal druhé vystěhování.¹⁷²

¹⁶⁹ ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko, 2016. s. 184-189.

¹⁷⁰ KOS, Petr. *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011.

¹⁷¹ KOS, Petr. *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939–1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011.

¹⁷² ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko, 2016, s. 184-189.

7 Svaz protifašistických bojovníků ve veřejném prostoru Benešova

7.1 Utváření obrazu nepřítele a politika dějin jako předpoklad protifašistického boje

Komunistická moc nedominovala jen v soudních síních – vítězit a vládnout chtěla i v kulturní a ideové oblasti. Právě myšlenkové působení představovalo primární nástroj převýchovy československé společnosti, mající za cíl vybudovat nový řád. Proto byla pozornost věnována i osvětovým podnikům nebo kulturním organizacím.¹⁷³ V případě komunistické propagandy hrála důležitou roli zkušenost nacistické okupace. Od té doby totiž podle Françoise Fureta neexistovala komunistická politika bez průběžné deklarace fašistického nebezpečí. Právě nedávné válečné zážitky byly ožiovány zvěstmi o opětovné militarizaci západního Německa za pomoci Spojených států amerických. Zprávy o dění na západní hranici utvrzovaly společnost v představách, že od kapitalismu nelze očekávat nic jiného než konflikt, ničení a snahy o znovuoživení fašismu¹⁷⁴. Neporažený kapitalismus tak představoval přetrvávající hrozbu.¹⁷⁵

Svaz tedy prostřednictvím aktuálního nepřítele ukotvuje svou roli ve společnosti, o čemž svědčí i jeho pojmenování. Na slučovací konferenci odbojových organizací v roce 1951 byla předložena důvodná zpráva, která vysvětlovala právě výběr názvu 'Svaz protifašistických bojovníků': *„Proti fašismu jsme bojovali v poslední válce, dnes však angloameričtí imperialističtí podpalovači války znovu křísí fašismus v Západním Německu a Japonsku a nastoupili cestu fašizace vlastních zemí, aby tak připravili ještě strašnější krveprolití pro celé lidstvo. Proto boj proti fašismu neskončil rokem 1945, ale trvá dále a my proti němu budeme bojovat posilňováním naší hospodářské, vojenské a politické moci a tím posilňovat ze dne na den rostoucí tábor míru, vedený nepřemožitelným Sovětským svazem“*.¹⁷⁶ Zpráva rozehrává důležitý aspekt komunistické propagandy, a to utváření obrazu nepřítele. Ačkoliv se nejedná o specifikum výlučně totalitních režimů či 20. století, esence nepřítele je pro Svaz protifašistických bojovníků nejen typická, ale tvoří podstatu jeho existence. Při procesu

¹⁷³ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 26.

¹⁷⁴ Fašismus byl komunisty chápán jako nejradikálněji vystupňovaný kapitalismus.

¹⁷⁵ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 277-278.

¹⁷⁶ PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982, s. 12.

sebeuvědomění a sebehodnocení totiž člověk potřebuje obraz druhého, jiného, vůči kterému se vymezuje. Toto se zvláště uplatňuje při utváření kolektivních identit. Člověk se ztotožňuje s idealizovaným obrazem vlastní skupiny a vymezuje se vůči cizí. Vlastnosti dané sociální skupiny jsou prezentovány výhradně kladně a její negativní rysy jsou přenášeny do „obrazu nepřítele“.¹⁷⁷ Posilování obrazu kladných znaků vlastního kolektivu má za následek vyniknutí těch negativních u *jiných*. Vše záporné je totiž odštěpeno a včleněno do obrazu „protivníka“, jehož součástí tvoří zásadní konstrukt nepřítele. Daná společnost či skupina se tak zbavuje všeho „nečistého“, symbolicky zakázaného – avšak čistě pragmaticky toho, vůči čemu se například na základě předchozího vývoje potřebuje vymezit, co touží překonat a přeznačit svým vlastním významem.¹⁷⁸ Pokud bychom hledali příklad hranice mezi „*my*“ a „*oni*“, v komunistickém Československu by onou hranicí byla železná opona, která v ideologickém výkladu oddělovala *špatný kapitalismus* a *dobrý socialismus*.¹⁷⁹ Přítomnost protivníka ohrožujícího socialismus byla konstruována jako přirozený stav. Nejde tedy o žádnou nahodilost, ale o průvodní znak budování nového zřízení.¹⁸⁰

Vladimír Macura připomíná v tomto kontextu mytickou představu, že příchod nového světa nenastane z ničeho nic – musí se mu pomoci zničením starého světa. Obraz rozhodující, poslední bitvy se stal velmi oblíbeným motivem a objevuje se například v písni Internacionála nebo v české beletrii padesátých let. Dobový oficiální diskurz těchto let vytvářel podle Macury trvalý obraz současnosti jako bitevního pole. V něm stály za hranicemi rajského socialismu šiky nepřátel, které se kdykoliv mohly rozhodnout k další válce.¹⁸¹ V prvních „stalinistických“ letech komunistické diktatury se setkáváme především s obrazem nepodmíněných nepřátel. Protivník představoval jistou hrozbu, kterou bylo potřeba odstranit. Později však (od poloviny 60. let) dochází k přeměně vnímání nepřítele, kdy je možné s nepřítelem jednat, pokud svou politikou neohrožuje sovětský blok.¹⁸²

¹⁷⁷ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 72..

¹⁷⁸ Tamtéž s. 72.

¹⁷⁹ PALIVODOVÁ, Eva. *Ochrana hranic a vytváření vnějšího nepřítele v Československu v letech 1948-1956*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Jan Randák.

¹⁸⁰ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*. Brno: Host, 2018 str. 72.

¹⁸¹ Tamtéž s. 97–98. ISBN

¹⁸² PALIVODOVÁ, Eva. *Ochrana hranic a vytváření vnějšího nepřítele v Československu v letech 1948-1956*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Jan Randák.

Dalším důležitým aspektem činnosti Svazu protifašistických bojovníků bylo vzpomínání na protinacistický odboj, ve kterém měla především minulost komunistického hnutí sloužit k poučení, jako zásobník pozitivních příkladů i nástroj stranické propagandy. Tento přístup k tvorbě historického vědomí se odrazil v interpretacích druhé války, které zapadly do tendence propojování komunistického revolučního vyprávění s národním historickým příběhem. To dalo vzniknout interpretačnímu schématu založenému na motivu vedoucí úlohy komunistů v národním protifašistickém odboji¹⁸³ a kolektivní paměti, která za pomoci oslav a rituálů zajišťuje v societě povědomí o kolektivní historii či osudu a na základě tohoto povědomí spoluvytváří společnou kulturní identitu.¹⁸⁴

Podle Pierra Nory je paměť hlavním kolektivním poutem s minulostí. Z této kolektivní paměti lze čerpat kolektivní identitu a také jistou vlastní sociální soudržnost. Paměť tak přenáší dědictví minulosti do současnosti, ale zároveň neustále ustupuje imperativu aktualizace, selekce a očištění zapomínání. Práce s kolektivní pamětí je tak vždy výrazně aktualizována a politizována (stejně jako manipulována) především ve jménu překonání bolestivých událostí minulosti, jež by se už nikdy neměly opakovat. Dochází k neustálému přepracovávání vzpomínek na základě požadavků přítomnosti. Tato neustálá reaktualizace minulosti (vzpomínek na minulost) do nových kontextů asi neúčinněji zajišťuje stabilitu nových (politických) reprezentací a politicko-společenských elit. Obraz minulosti se tedy neustále mění dle priorit a zájmů přítomné společnosti, popřípadě její politické elity.¹⁸⁵ Účelový výklad dějin představuje v takovém případě mocenskou strategii.

Hlavním posláním oficiálně proklamované minulosti proto není poznání či podněcování kritického myšlení, nýbrž ideologický boj, potvrzování a oslavování stávajících poměrů a jejich architektů.¹⁸⁶ Zároveň jsou vytvářeny vzorce výkladů minulosti, které se projevují například manipulací s interpretací dějin, mytologizací událostí či jejich aktérů, hledáním a formulací poučení z minulosti stejně jako tradic, rámců vzpomínání i identit. V takové podobě se tyto procesy podílejí na konstruování historické kultury daného kolektivu. Žádná moc nikdy

¹⁸³ SOMMER, Vítězslav. Válka, odboj a hledání historické identity československého komunismu. In: *Ustrcr.cz* [online]. ©2009 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/valecny-prozitek/sommer-vitezslav.pdf>

¹⁸⁴ MASLOWSKI, Nicolas a Jiří ŠUBRT. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014.

¹⁸⁵ HLAVÁČKA, Milan, Antoine MARÈS a Magdaléna POKORNÁ. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 11-14.

¹⁸⁶ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 21-22.

nestavěla pouze na sdělování holých faktů a dat, nýbrž nabízela své interpretace minulosti, mýty, příběhy i dějiny. Jakkoliv se totiž jednotlivá historická fakta zdají být minulé, vždy se jedná o dějiny vztažené k současné situaci a potřebě.¹⁸⁷ Za času komunismu například byla vyzývána zkušenost, která během okupace a války překonala vše rozdělující a požadovala znovuoživení této soudržnosti ve službách budování.¹⁸⁸ Odkazy na minulost totiž představují významný prvek vytvářené politické reality. Minulost byla a stále je neuzavřený proces sloužící k orientaci v aktuálních časech i očekávané budoucnosti.¹⁸⁹

Politická moc chtěla po únoru 1948 uzpůsobit historické vědomí a Svaz protifašistických bojovníků k tomu mohl být dobrým nástrojem jakožto organizace, která shromažďovala *pamětníky bojů za svobodu*.¹⁹⁰ Oblast historického vědomí domácího kolektivu po únoru 1948 může být ze strany komunistické moci chápána jako utváření vztahu společnosti nejen k minulosti a jejím údajným normám a hodnotám, ale i k aktuální poúnorové politické a společenské situaci či očekávané socialistické budoucnosti. Pokud tedy chtěla komunistická moc po únoru 1948 uzpůsobovat historické vědomí společnosti, pak potřebovala ovlivňovat víc než výklad historie. Ten byl jedním z prostředků ke ztotožnění československých obyvatel s budovanými poměry a tím k dosažení nadvlády komunistické reprezentace Československa.¹⁹¹ „*Ohebnost*“ a využitelnost dějin k mocenským účelům se odvíjí od základní jistoty dějepisce – historie není dokonale objektivní promluvou o minulosti. V rámci politické praxe se můžeme nejčastěji setkat s projevy politiky dějin právě u příležitosti různých veřejných akcí, svátků či oslav. Odkazy na historii tady neznamenaají pouze

¹⁸⁷ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 21-22.

¹⁸⁸ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 321.

¹⁸⁹ RANDÁK, Jan. O paměti, osobním svědectví a politice dějin. *Theatrum historiae*. 2014, 14(1), 31–48. ISSN 2571-0621.

¹⁹⁰ Druhá světová válka, jež je hlavním historickým tématem Svazu protifašistických bojovníků, měla obrovský globální dopad na politický, sociální i ekonomický vývoj. Tento válečný zážitek přinesl jistou proměnu myšlení. A právě zájem o druhou světovou válku přinesl nový rozměr, jež vycházel z osobních prožitků lidí. Z: SOMMER, Vítězslav. Válka, odboj a hledání historické identity československého komunismu. In: *Ustrcr.cz* [online]. ©2009 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/valecny-prozitek/sommer-vitezslav.pdf>

¹⁹¹ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 24.

neodmyslitelné pozlátko politického jednání, nýbrž jsou významným elementem vytvářené politické reality.¹⁹²

Přistoupíme-li na tezi Rafaela Stobieciho, že politika dějin je v nejširším slova smyslu synonymem cílených a vědomých aktivit široce pojímané moci směřujících k tomu, aby se ve společnosti ustálila určitá vize minulosti, pak můžeme, poněkud zjednodušeně, rozlišit dvě tradice. První z nich je všeobecně spojená s totalitním režimem. Jde o situaci, kdy se státní moc prostřednictvím masové propagandy, nejrůznějších represí a forem nátlaku snaží vnutit společnosti svou vlastní verzi historie. Cílem se stává eliminace ostatních výkladů minulosti. Historie tak plní legitimizující funkci ve vztahu k panujícímu společensko-politickému zřízení. Druhá tradice je spojena s demokracií. Definují ji neustále probíhající spory mezi různými zájmovými skupinami, jež se pokoušejí navrhnout společnosti svou vizi minulosti.¹⁹³

V poválečných letech zaujala historie významnou pozici.¹⁹⁴ Za pomoci historických argumentů byl radikální obrat prezentován jako další rozvoj a revoluční změny se staly evolučním vývojem vlastních národních tradic. Silné tendence zabývat se historickými tématy měly tedy co do činění s vládnoucími diskurzními pravidly. Místo přímého zmínění obtíží, konfliktů a zájmových rozdílů spojených s novým pořádkem a jeho politickou praxí byly plány na změnu i protinávry často odvozovány z historie – respektive do ní byly projektovány.¹⁹⁵

7.2 Veřejný prostor

Svaz protifašistických bojovníků vstupoval prostřednictvím různých akcí a oslav do veřejného prostoru. „Operoval“ na náměstích, v ulicích, školách, kulturních domech apod. Tato místa jsou konkrétně sociologií definována jako veřejný a všem přístupný prostor – jde o nesoukromé části

¹⁹² RANDÁK, Jan. *O paměti, osobním svědectví a politice dějin*. *Theatrum historiae*. 2014, 14(1), 31–48. ISSN 2571-0621.

¹⁹³ STOBIECKI, Rafał. *Historici a historická politika*. *Dějiny-teorie-kritika*. 2007, 4(1), 27-41. ISSN 1214-7249.

¹⁹⁴ Oficiální poválečné komemorace odboje měla ale v kolektivní a oficiální paměti několik etap. První odezněla v letech 1945–1948, resp. 1949, kdy akcent při výkladu druhého odboje spočíval jak na národních, tak i na sociálních zřetelích. Jak už bylo zmíněno, 50. léta se nesla ve znamení dlouho pěstovaného, vynucovaného důrazu na úlohu KSČ v protinacistickém boji a současně zkrusování a popírání významu odboje západního i demokratické domácí ilegality. Z: JANÁČEK, František. *Odboj a jeho paměť*. In: *Cefres.cz* [online]. ©2012 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/janacek_1995_odboj_pamet.pdf

¹⁹⁵ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015, s. 340.

městských sídel, kde se setkávají lidé, kteří nejsou jeden druhému osobně známi nebo jsou známi pouze kategoricky.¹⁹⁶

Martin Ouředníček definuje veřejný prostor jako „nezastavěné prostory ve městech a obcích, které slouží různým společenským účelům (např. ulice, náměstí, náves či park). Veřejné prostory jsou přístupné každému bez omezení a představují důležitá místa setkávání“.¹⁹⁷

Svaz vstupoval do veřejného prostoru i pomocí veřejných prohlášení, výzev, textů či vydaných publikací. K tomuto pojetí veřejného prostoru přichází s definicí Pavel Pospěch, který ho popisuje jako politický, sociální prostor definovaný spíše procesy a určitou dynamikou než institucemi či geografickými hranicemi, v němž jsou občané podněcováni, aby odložili stranou své soukromé zájmy a přijali perspektivu zájmu veřejného. V tomto pojetí je možné vysledovat jednoznačný odklon od materiálního chápání veřejného prostoru směrem k prostoru politické diskuze. Miroslav Petříček dovádí teorii k tezi: „že je to svět, v němž lidé diskutují, snaží se dosáhnout konsenzu a získávat stoupence“.¹⁹⁸

Veřejný prostor, který ke své činnosti využíval Svaz protifašistických bojovníků, je kombinací obou přístupů. Ouředníčkova definice polemizuje spíše o konkrétních místech ve městě, kdežto Pospěch chápe veřejný prostor poněkud abstraktně, jako místo k vyjádření názorů.

7.3 Svaz ve vlastních řadách

Předtím než vstoupíme do veřejného prostoru Benešova, podíváme se na počátky fungování Svazu a jeho práci s vlastními členy. Benešovská odbočka Svazu protifašistických bojovníků byla okresní institucí, kterou dle organizační výstavby tvořily všechny základní organizace v okresech. Základními jednotkami se staly místní jednoty, které se tvořily tam, kde bylo nejméně deset členů Svazu. Existovala i horní hranice počtu členů v místní jednotě, která se stanovila na sto padesát lidí.¹⁹⁹ K náboru nových příslušníků aplikoval Svaz tzv. *získávací akce* mezi účastníky prvního a druhého odboje. Organizace zavazovala své členy v Pražském

¹⁹⁶ POSPĚCH, Pavel. Městský veřejný prostor: interpretativní přístup. *Sociologický časopis*. 2013, 49(1), 75–100.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ PETŘÍČEK, Miroslav. Veřejný prostor. In: *Bbc.co.uk* [online]. 28. 5. 2004 [cit. 2020-02-06]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2004/05/040528_radiofejeton.shtml

¹⁹⁹ Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, Praha, ka. č. 32, Slučovací konference SBS a SLUB

kraji, aby rozvinuli agitační a uvědomovací kampaň mezi nejširší veřejností a získali ji do řad aktivních obránců míru.²⁰⁰

I okresní organizace pořádala konference. Ta první se po sloučení české a slovenské odbojové skupiny uskutečnila 9. prosince 1951. Jednotlivé Okresní výbory Svazu protifašistických bojovníků (Benešov, Vlašim, Sedlčany a Votice) se zavázaly k plnění všech úkolů, které vzejdou z nové *masové organizace* a také si vytyčily pracovní plán pro leden následujícího roku, kdy chtěly se všemi členy organizace v Pražském kraji uskutečnit „*mírové pohovory*“. Jejich prostřednictvím chtěly získat své příslušníky k pevnějšímu spojení s lidmi Sovětského svazu a pro obětavou účast v budování lidově demokratické republiky.²⁰¹

Od počátku vzniku byl Svazem kladen důraz nejen na vzdělávání běžných občanů, ale rovněž vlastních členů. Jako prostředek k osvětě využíval členské schůze, kde podle svých slov poučoval, vysvětloval novou organizaci a úkoly Svazu, školil funkcionáře, vyhledával nové kádry z řad členů a vzdělával je. Členové Svazu měli jít příkladem dělníkům v továrnách a dílnách, stát se nejlepšími pracovníky JZD, provádět a rozvíjet politickou práci mezi svými členy a obhajovat i objasňovat politiku Komunistické strany a vlády Národní fronty či zlepšit agitačně propagační práci v jednotách. K takovým úkolům bylo využíváno školení pořádané okresním výborem Svazu protifašistických bojovníků v Benešově. V tomto rámci Svaz například v roce 1951 uspořádal pět přednášek na témata: Systém práce Okresního výboru Svazu protifašistických bojovníků, Svaz v agitačně-osvětové a výchovné činnosti, Úkoly a poslání SPB, Československá republika – stát lidové demokracie a Boj za mír.²⁰²

Téma boje za mír si na tomto místě zaslouží zvýšenou pozornost – jedná se totiž o ve své době nadužívaný termín, který v tomto případě ukazuje bytostné sepětí benešovské organizace s tehdejší politikou, respektive vstup do politiky i do lokálního prostředí. Slovo „*boj*“ bylo základním mýtem komunistické ideologie. Jednalo se až o pohádkový motiv zápasu dobra proti zlu. Dobro v mýtu představoval socialismus, zlo kapitalismus. Specifický byl předmět boje, jímž se stal mír. Atribut míru se považoval za hlavní znak tzv. socialistického tábora. Západ byl spojen s válkou, oproti tomu Východ měl být kulturou určenou lidu a působit jako nástroj boje

²⁰⁰ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž.

za mír. Právě spojení armády a branné moci s atributem míru je největším paradoxem.²⁰³ Boj za mír představoval jeden z nástrojů politické osvěty a mobilizace obyvatelstva.²⁰⁴

Mimo vzdělávání vlastních příslušníků se Svaz zprvu okrajově zabýval i sociální péčí o své členy. První zmínku o této činnosti nacházím až v pramenech z roku 1954. Organizace tvrdila, že ona péče je druhou tváří poslání Svazu, rozhodně však neměla být upřednostňována před politickým posláním Svazu, nebo ho dokonce nahrazovat. „*Kdyby se o sociální potřeby svých členů mělo starat SPB, tak vše, co by členům dali, museli by podle svých slov vyžebrať. Stali by se žebravou organizací obtížnou veřejnosti. Kdyby chtěli každému dát 5 Kčs denně, museli by denně vyžebrať milion korun. Kdo má tedy dělat péči o členy? Oni nebo stát. Pokud oni, stali by se sociální institucí. Musí se tedy starat, aby odbojáři dostali, co jim náleží – ale od státu.*“²⁰⁵

Svaz tedy primárně nesoustředil odbojáře kvůli tomu, aby jim pomohl se začleněním do společenského života po letech káznice nebo pobytu v koncentračním táboře. Svůj hlavní úkol viděl v agitaci a politice v souladu s celostátní organizací. Sám sebe prezentoval jako lídra na cestě k socialismu, protože kdo jiný by měl vést lid k lepší budoucnosti než bojovníci proti fašismu, který, jak uvádím výše, neskončil rokem 1945, ale jehož hrozba přetrvává. Ve své (ne)péči Svaz viděl přítěž a vinil ji ze ztráty ducha organizace. Přímou dle svých slov „ztrácel na svém veřejném významu právě ve chvíli, kdy se řídil charitativním posláním“. V organizaci se údajně neprojevoval onen „*bojovný duch a nadšení, se kterým členové Svazu sahali po zbrani*“. Svaz nabýval pocitu, že kvůli charitě a podpůrnictví „*ztrácí význam i u velké většiny bojovníků–revolucionářů, protože v něm přestali vidět svou bojovnou organizaci. To zapříčinilo, že ve Svazu už zůstávali pouze lidé, kteří v něm viděli podpůrnickou organizaci*“.²⁰⁶ Následně tuto (ne)starost o své členy odůvodňuje snahou o oproštění se od kapitalismu, který péči o bojovníky přesunul na jejich organizace, aby se o ně nemuseli starat kapitalisté. Podle Svazu se totiž socialistický stát stará o člověka bez rozdílu, kdežto kapitalisté se starají jen o oběti svého systému jako jsou sociálně slabí, invalidé, sirotci atd.²⁰⁷

²⁰³ PALIVODOVÁ, Eva. *Ochrana hranic a vytváření vnějšího nepřítele v Československu v letech 1948-1956*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Jan Randák.

²⁰⁴ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 135.

²⁰⁵ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž.

K výraznému posunu v oblasti sociální péče dochází s novým celorepublikovým vedením. Br. Hušek (zvolen v roce 1962) se zasazoval o řešení klíčových otázek sociálního postavení členů. Na III. celorepublikovém sjezdu v roce 1966 bylo v rámci péče o členstvo (která se stala jedním z hlavních úkolů Svazu) dokonce vytyčeno: pomáhat při uplatňování jejich zákonných nároků v sociálním a zdravotním zabezpečení a prohlubovat sociálně-poradenskou službu.²⁰⁸ Další změna, kterou přinesla 60. léta, se týkala osvětové práce. Svaz přestal klást takový důraz na edukaci mimosvazového obyvatelstva a zaměřil se hlavně na *vysvětlování* u svých vlastních členů. Uzavřenost do vlastních řad a změna koncepce agitace úzce souvisela se společenskými změnami v Československu, jelikož na počátku 60. let procházela oficiální ideologie značnou krizí způsobenou kritikou Stalina.

Funkcionářům Komunistické strany se rozpadly běžně používané ideologické šablony. Docházelo k rozšiřování doposud zakázaných ideových proudů a politických názorů.²⁰⁹ S celkovou změnou orientace souvisí i generační obměna. Do popředí se začala dostávat generace, která nebyla historicky vázaná k tehdejšímu režimu. Docházelo k přeměně hodnot, potřeb a zájmů, stejně jako k prohlubování nezájmu o politické a veřejné záležitosti.²¹⁰

7.4 Hledání nepřítele

Jak bylo zmíněno výše, Svaz prostřednictvím neustálé aktualizace obrazu nepřítele ukotvoval svou úlohu ve společnosti, potažmo ve veřejném prostoru, a tato role ho provázela celé sledované období. Odbočka Svazu v Benešově vybízela po vzoru celorepublikové frakce k nenávisti proti „*těm, kteří se opět snaží o vyzbrojování válečných zločinců a vrahů evropských národů*“.²¹¹ Patrně tím narážela na snahy o znovuvyzbrojení demilitarizovaného Německa. I na malém městě, tedy v lokálním prostředí, se tak Svaz zabýval *hrozbou* pro celé Československo, potažmo Sovětský blok, a burcoval své členy k boji proti americkému imperialismu a fašismu, k odhalování zločinných válečných plánů, ke zvyšování politické vyspělosti či k boji proti zbytkům buržoazního nacionalismu a rasismu, aby tak ukazovali *historickou pravdu* v boji za svobodu a zvyšovali i upevňovali schopnost obrany proti *nepříteli*.

²⁰⁸ CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 66.

²⁰⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953-1966. Společenská krize a kořeny reformy*. Praha: Státní pedagogické nakl., 1992, s. 146.

²¹⁰ KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha: Academia, 2007, s. 245-247.

²¹¹ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

V tomto duchu například v roce 1952 pronesl br. Polívka na okresní konferenci Svazu protifašistických bojovníků projev, který se zabíral mezinárodní situací a hodnotil „*poměry v imperialistických státech, jejich fašistické metody, které předčí řádění zloduchů nacismus a fašismu, třídní boj ve všech státech a zemích zeměkoule a marné pokusy těchto válečných štváčů s čachrařením o válce a míru*“. Proslov byl v zápisu ze schůze ohodnocen jako krásný, procítěný a shrnující nejdůležitější úkoly Svazu.²¹²

O rok později, v roce 1953, jsou příslušníci organizace na členské schůzi *varováni* před přípravou západních velmocí na válku. Br. Mach vyzývá k zvýšené aktivitě do boje za zachování míru a dobré připravenosti na útok, který by měl být rázně odražen.²¹³ Vedoucí představitelé místní organizace tedy stále opakovali důležitost boje proti západním státům, jež dle jejich slov ztělesňují fašismus a oni, jako bojovníci proti němu, musí být v neustále ostražitosti.

Jak uvádím o pár řádků výše, Svaz protifašistických bojovníků svůj boj neukončil rokem 1945, ale jen geograficky rozšířil pojem fašistického nepřítele, který se z nacistického Německa přenesl i na další kapitalistické státy. Z prostudovaných dokumentů vyplývá, že Svaz potřeboval aktuální hrozbu nepřátel, aby odůvodnil svou existenci²¹⁴.

7.5 Svaz a vyprávění o minulosti

Nyní se přesuneme ke konkrétní činnosti Svazu protifašistických bojovníků. Jistě bylo jedním z hlavních úkolů Svazu ztvárnění obrazu odboje pro místní prostředí. Utvářel ho pomocí tištěných textů nebo vzpomínek žijících odbojářů. Prostřednictvím textů tedy Svaz působil v oné abstraktní rovině veřejného prostoru. Nebyl tam fyzicky přítomen, ale zároveň jeho slova

²¹² Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno).

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ „*Náš Svaz sdružuje bojovníky za svobodu našich národů a jejich lidu. Sdružuje je proto, aby mohli pokračovat v boji za udržení vybojované svobody. Sdružuje je v naší organizaci onou velkou myšlenkou, pro kterou tisíce našich nejlepších kamarádů položilo životy. Členové našeho Svazu jsou lidé, kteří od padlých národních hrdinů přijali odkaz hájit myšlenku, za kterou umírali. Zavazuje je k tomu přísaha, kterou skládali u jejich hrobů. Proti komu máme hájit svobodu, kterou jsme díky Sovětskému svazu a jeho lidu vybojovali? Proti těm, na nichž jsme svobodu vybojovali. Proti fašistům a imperialistům. Proti těm, kterým jsme naším osvobozením vzali možnost vykořisťovat nás a naše národy. Proti těm, které jsme naší svobodou připravili o kapitalistické zisky, prostě proti kapitalistům, které naše svoboda straší jako vize, jak to dopadne s nimi, až se jejich lidé podle našeho příkladu budou chtít osvobodit také.*“ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

společností prostupovala (pokud nebudeme počítat jakýsi „meziprostor“ veřejných knihoven a osvětových síní v nichž mohly být svazové texty rovněž přítomny).

Druhý odboj viděný perspektivou Svazu je poplatný době 50. let, kdy byla velmi vyzdvihována participace komunistů na protinacistickém odporu. Ilustrativní je v tomto ohledu pasáž o počátku vzniku odbojových skupin v Benešově. Svaz uvádí, že jako první se utvořila ilegální organizace KSČ v pracovním praporu 104/2 Konopiště.²¹⁵ Pozdější publikace *Podblanicko Benešovsko-Podblanicko* nicméně tvrdí, že nejprve v roce 1939 vznikla zpravodajská skupina Karla Voleveckého napojená na Ústřední výbor odboje domácího a záhy byla vytvořena ilegální skupina Obrana národa, která měla za úkol zakládat vojenské jednotky, obstarávat pro ně střelivo a provádět protiněmeckou propagandu.²¹⁶

Zvláštní skutečností v textech produkovaných Svazem protifašistických bojovníků shledávám neškatulkování nekomunistických skupin dle příslušnosti k určité politické (prvorepublikové) straně nebo již existující odbojové skupině. Velkou zásluhu za odboj Svaz přisuzuje skupině s názvem „Žižka“, jejíž velitelem byl Vojtěch Travěnc, učitel místní základní školy. Nikde ale zprávy neuvádí, zdali se hlásil k nějaké již existující odbojové organizaci. Jen spojení s Komunistickou stranou bylo explicitně zmiňováno. Tímto způsobem docházelo k utváření povědomí o takové minulosti, ve které měli komunisté nejvyšší zásluhy o odboj. Toto potvrzuje svou publikací *30 let KSČ* z roku 1951 Václav Kopecký²¹⁷, kde popisuje, jak se „buržoazie snažila přiživovat na úspěchu komunistů v československém národním hnutí a jedině KSČ kontinuálně bojovala proti německému fašismu“.²¹⁸

Svaz nezůstal pouze u své produkce – zapojil se i do oficiálního programu zaznamenání dějin protinacistického odboje. Tyto snahy se v tehdejší Československu objevily na konci 50. a na počátku 60. let. Prostřednictvím Výboru pro dějiny protifašistického odboje došlo k postupnému sdružení početné skupiny historiků, jejich regionálních spolupracovníků i pamětníků. Vznikla tak hustá síť institucí a jednotlivců, jejichž vzájemná interakce podminila vytvoření reformně komunistického narativu dějin odboje a druhé světové války.

²¹⁵ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²¹⁶ PETRÁŇ, Josef a Tomáš DURDÍK. *Benešovsko - Podblanicko*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1985.

²¹⁷ Václav Kopecký (1897–1961): český komunistický politik, novinář, přední ideolog a propagandista KSČ

²¹⁸ SOMMER, Vítězslav. Válka, odboj a hledání historické identity československého komunismu. In: *Ustrcr.cz* [online]. ©2009 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/valecny-prozitek/sommer-vitezslav.pdf>

Zároveň byl odstartován a zčásti realizován projekt *Trilogie dějin odboje*.²¹⁹ S Československým výborem pro dějiny protifašistického odboje, který měl tuto trilogii na starosti, spolupracovala Ústřední historicko-dokumentační komise Svazu protifašistických bojovníků, jež po svém III. sjezdu (1966) zřídila ve všech okresech komise, řídila jejich práci a organizovala s nimi pracovní aktivity. Svaz už od svého vzniku vytvářel základy dokumentace odboje, které ukládal v archivu ústředního sekretariátu ÚV SPB²²⁰ a podílel se tedy na oficiální interpretaci protinacistického odboje, což mu dávalo širší pole působnosti.

Dalším způsobem, jak mohl Svaz protifašistických bojovníků uzpůsobit povědomí obyvatel Benešova o regionálním odboji, byly přednášky, které se každým rokem konaly pro širokou veřejnost, většinou při příležitosti nějaké významné události. K *vyprávění* byli přizváni především samotní účastníci (komunistického) odboje.²²¹ Tato vyprávění o minulosti jsou produkty své doby, odpovídají momentálnímu uspořádání vztahu mezi mocí vládnoucí strany a věděním a jsou přizpůsobeny situaci, v níž jsou vyslovovány. Pověstí se staly zdrojem legitimizačních příběhů sloužících různým mocenským projektům. Politická síla se tak může opřít o určitý výklad minulosti, zařadí se do požadované historické kontinuity a tím odůvodní svou existenci v současnosti.²²² Ono vyprávění propůjčuje dějinám jakousi „*lidskou tvář*“ a s ní i atraktivní emoce. Vzpomínání nabízí bezproblémový vhled do minulosti přinášející snadno uchopitelné osobní, a proto domněle pravdivé, prožitky i líčení událostí. Autenticita prožitku dává svědkovi zdání nenapadnutelné autority. Odlišný pohled na události mohl být zároveň označen jako falešný nebo jako znevážení svědkovy věrohodnosti či – v závislosti na kontextu – případně i jako zlehčování jeho utrpení a oběti. Při každém vyprávění osobního příběhu jde mimo svědectví také o minulost, ale zároveň je příběhem vytvářena a potvrzována identita vypravěče. Jedná se o potvrzení vlastní pozice v minulosti pro účely současnosti.²²³ Reálná praxe tak odpovídala přesvědčení Zdeňka Nejedlého, který tvrdil, že: „*A tak vidíme, že mnoho*

²¹⁹ SOMMER, Vítězslav. Válka, odboj a hledání historické identity československého komunismu. In: *Ustrcr.cz* [online]. ©2009 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/valecny-prozitek/sommer-vitezslav.pdf>

²²⁰ CHALOUPOKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), s. 66.

²²¹ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²²² SOMMER, Vítězslav. Válka, odboj a hledání historické identity československého komunismu. In: *Ustrcr.cz* [online]. ©2009 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/valecny-prozitek/sommer-vitezslav.pdf>

²²³ RANDÁK, Jan. O paměti, osobním svědectví a politice dějin. *Theatrum historiae*. 2014, 14(1), 31–48. ISSN 2571-0621.

*nám dějiny napovídají. A proto, učme se znát z dějiny dobré i špatné. U nás máme oboje velmi vyhraněné. Máme nejkrásnější i nejhorší příklady, a to všechno nám může dobře pomáhat. V tom já vidím dobrou výzbroj pro nás i v dnešním našem zápase, kdy hledíme dopředu, po cestě, která nás vede k tomu, co je náš hlavní cíl – aby naše republika byla lidovou, demokratickou, socialistickou republikou“.*²²⁴ Nejedlý tímto přiblížil možnost uchopit národní dějiny nejen jako poučení, ale jako prostředek při prosazování cílů.²²⁵

Hlavním recipientem *Svazových přednášek* měla být tehdejší mládež, která druhou válku nepamatuje, nebo ji vůbec neprožila. V 50. letech se v pramenech organizace objevují pasáže o pořádání besed na školách s politickými vězni, kteří bojovali proti fašismu, s cílem *seznámit je (školáky – pozn. autora) s hrdinstvím a opravdovým vlastenectvím zahraničních vojáků Rudoarmějců a partyzánů*. Svaz považoval za svou velkou povinnost, jako přímý svědek fašistické perzekuce, aby připomínal hrůzy války hlavně mládeži.²²⁶

Právě v souvislosti s mládeží býval často kladen důraz na výchovu nové generace a na naděje do ní vkládané. „...v dnešní době socialistické výstavby stoupá úloha mládeže, ...bezprostřední účast mladých lidí v bouřlivém procesu socialistické výstavby...mládež přetváří a ukovává v nové lidi socialistického typu“. Do mládeže byly na jedné straně vkládány naděje s ohledem na její pokračování v budování komunismu, na straně druhé byla spjata s obavami z nevyzrálosti, radikality a ovlivnitelnosti. Toto víceznačné vnímání mládeže, ale není striktně spjata pouze se socialismem.²²⁷ Místní odbočka Svazu pořádala různé vzpomínkové projevy před všemi benešovskými školami, například u příležitosti mezinárodních dní odboje. Dále promlouvala k mládeži školou povinné v rámci připomínání Mezinárodního dne studentstva 17. listopadu. Mládež byla konfrontována s minulostí také mimo školní prostory. Organizace pořádala besedy rovněž na letních táborech,²²⁸ kvůli čemuž se i prázdninové pobyty proměnily

²²⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Odkaz našich národních dějin*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1952, s. 241.

²²⁵ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 17.

²²⁶ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²²⁷ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018, s. 95..

²²⁸ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

v jeden z mnoha (veřejných) prostorů²²⁹ politické agitace. Tato skutečnost hraje zásadní roli ve formování loajálních a politicky uvědomělých občanů komunistického státu.²³⁰

V horizontu času samozřejmě docházelo k poklesu četnosti přednášek, který mohl být důsledkem slabé účasti posluchačů. Prameny benešovské odbočky tuto situaci nejednou komentují – například Jednota si stěžovala, že přes všechnu možnou propagaci byla jejich přednáška v den mezinárodního dne bojovníků proti fašismu velmi slabě navštívena občany (nečleny Jednoty). Přímou uvádějí, že jim je vždy trapno, když lidé, kterým spadla svoboda do klína, na takové oslavy nejdou, dokonce je ignorují. Celá situace vedla ke vzájemnému ujištění, že členové udělají vše pro to, *aby lid našeho města již jednou konečně pochopil význam socialismu.*²³¹ Popsaná situace má určitou vypovídající hodnotu. Po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda dochází k důležitým změnám jak v oficiální politice, tak ve společenské náladě. Výrazně opadlo nadšení a bylo možné pozorovat vedle strachu z perzekuce i velké vyčerpání a únavu. Tzv. „nový kurz“ přinesl větší zájem o růst životní úrovně širokých vrstev. Nicméně ta se v důsledku peněžní reformy bezprostředně rychle propadala. Zároveň se však začínala rozšiřovat relaxační zábava²³². To vše mělo souhrnně za následek opadnutí poválečné euforie z budování nového světa.²³³

²²⁹ Další „veřejné prostory“ budou zmíněny v následujících podkapitolách.

²³⁰ PALIVODOVÁ, Eva a Jan RANDÁK. Pražské povstání. in: *Komunisti a povstania. Ritualizácia pripomínania si protifašistických povstání v strednej Európe (1945–1960) / Communistst and Uprisings. Ritualisation of the Anti-Nazi Uprisings in Central Europe (1945–1960)*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, s. 67–93.

²³¹ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²³² Tj. sport, v kinech se začaly objevovat filmy z meziválečné éry, období Protektorátu nebo dokonce první filmy ze západní Evropy.

²³³ KNAPÍK, Jiří, Martin FRANC a Juraj MARUŠIAK. Kulturní dění a životní styl v 50. a 60. letech 20. století. In: *Slu.cz* [online]. ©2014 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: https://www.slu.cz/slu/cz/projekty/webs/popularizace/postery-sylaby-publikace-1/poster/1-cyklus/1010-sylabus_barva.pdf/

7.6 Svaz ve veřejných akcích a oslavách

Další formou vstupování Svazu protifašistických bojovníků do veřejného (fyzického) prostoru Benešova se staly různé veřejné akce a oslavy. Mimo přednáškové aktivity se Svaz zapojoval i do slavností, které se nemusely týkat pouze druhého odboje nebo boje proti fašismu. Lze si klást otázku, proč tak činil. Jednou z několika možných odpovědí nám může být příklad oslav Velké říjnové socialistické revoluce konaných Benešově. VŘSR jakožto počátek režimu v Sovětském svazu přiměla oficiální českou a slovenskou marxistickou historiografii převzít Leninovu tezi, že bolševická revoluce zásadně ovlivnila národně-osvobozenecký boj všech národů a zejména národů bývalého Rakouska-Uherska. Tento výklad vzniku Československa jako pouhého odrazu bolševické revoluce v Rusku, vyjadřovaný často heslem „*Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo svobodné Československo*“, se však mezi veřejností nikdy příliš neprosadil²³⁴, z čehož komunističtí ideologové vinili přežívání legend o Tomáši G. Masarykovi, Edvardu Benešovi nebo Milanu Rastislavu Štefánikovi. Místo těchto politiků byl nyní jako hybatel a hlavní strůjce boje za národní samostatnost dosazen „*pracující lid*“.²³⁵

Samotné oslavy Velké říjnové socialistické revoluce konané 7. listopadu byly velmi mohutné a patřily k mezinárodním oslavám celého sovětského bloku. V předvečer 7. listopadu se konaly lampionové průvody mládeže, další součástí oslav bylo kladení věnců na hroby Sovětských hrdinů.²³⁶ Kronika města Benešova vzpomíná konkrétně na oslavy v roce 1952, kdy bylo 35. výročí VŘSR spojováno s XIX. Sjezdem VKS/b. Body projednané na sjezdu „*ukázaly pracujícím lidem celého světa nosné zdroje mírových tvůrčích sil, které byly uvolněny právě Velkou říjnovou socialistickou revolucí*“.²³⁷ Věta potvrzuje předchozí text o převzetí Leninovy teze důležitosti VŘSR pro celý svět.

Svaz ale oslavy VŘSR ve svých dokumentech nijak dále nerozebíral a nerefletoval jako například jiné akce, kterých se jeho členové účastnili. Pouze konstatoval, že se akce konala a členové byli přítomni (na rozdíl od památných dnů odboje, kde se na schůzích Svaz ujišťoval, že v rámci těchto oslav budou uspořádány přednášky na všech školách v Benešově – besedy

²³⁴ Činnost Svazu ovšem neodrážela veřejné mínění, ale oficiální politiku strany.

²³⁵ RYCHLÍK, Jan. *1918: rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*. Praha: Vyšehrad, 2018. s. 18. ISBN 978-80-7429-988-9.

²³⁶ SOBOTKOVÁ, Jitka. *Komunistické slavnosti v Československu v letech 1948–1989*. Olomouc, 2011. Disertační práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Burešová.

²³⁷ Státní okresní archiv Benešov: Kronika města Benešova, 1952

s brančí o bojích komunistické strany proti fašismu). Aktivita se v souvislosti s památnými dny odboje explicitně vyžadovala.²³⁸

Samozřejmě byly památné dny odboje v přímém záběru Svazu protifašistických bojovníků více než VŘSR a sami cítili, že k tomuto tématu mají co dodat.

Když tedy porovnáme oslavy Velké říjnové socialistické revoluce a Památných dnů odboje z pohledu činnosti Svazu protifašistických bojovníků, nalezneme zde jisté nuance. Z dochovaných pramenů vyplývá, že svou účastí na 7. listopadu dával Svaz spíše najevo souznění s oficiálním výkladem revoluce a politikou vedoucí strany, avšak nejevil zájem se k počátku „*nové epochy dějin*“ vyjadřovat. Památné dny odboje oproti tomu nabízely nekonečnou platformu pro demonstraci vlastního postoje a možnost předat obyvatelům svou *historickou pravdu*. Členové mohli opět hrát na protifašistickou kartu a vyložit svou interpretaci dějinných událostí k utvoření požadovaného historického vědomí.

Další z odpovědí na mou výše položenou otázku *Proč se Svaz zapojoval do aktivit přímo nespojených s bojem proti fašismu nebo druhým odbojem?* mohla být potřeba zviditelnit se. Svaz mimo získávacích akcí využíval svého působení ve veřejném prostoru k přilákání nových členů a vlastní sebe prezentaci. Do oslav prvního máje se zapojoval nejen účastí na oficiálních oslavách, ale současně vybíral agitační dvojice²³⁹, které navštěvovaly řadu občanů, kteří často stáli stranou všeho politického života, zvláště ženy v domácnosti, samostatně hospodařící drobné a střední rolníky a podobně. *Právě těmito lidem je potřeba vysvětlit, jak oni sami mohou přispět k vítězství míru. Tyto dvojice ukazovaly na příkladech, že práce každého z nich je třeba, byť sebedrobnější a zdánlivě bezvýznamná, má velkou úlohu v boji za posílení republiky za vítězství tábora míru.*²⁴⁰

Ačkoliv první máj nezapadal do typického schématu Svazem navštěvovaných akcí, pro vládnoucí stranu se stal důležitým. Po únoru 1948 byl totiž význam tohoto svátku uměle vytvořen a využit politickými elitami. V 50. letech můžeme dokonce v prvomájových průvodech pozorovat nenávistnou propagandu, jelikož transparenty, alegorické vozy a divadelní představení byly plné hesel proti Západu. Oslavy na území Československé republiky měly, ať už v Praze nebo v menších obcích, stejnou podobu. Hned od rána byly tvořeny malé prvomájové průvody zformované ze škol, uniformovaných složek, zájmových organizací nebo významných podniků. Takto v průvodech shromáždění občané se svou prací

²³⁸ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ Státní okresní archiv Benešov: *Kronika města Benešova, 1937–1948*.

podíleli na budování socialistické společnosti. Pohyb průvodu kupředu symbolizoval socialistickou společnost, která rovněž směřovala kupředu – k pokroku a ke šťastné budoucnosti.²⁴¹ Základním cílem organizace oslav bylo vytvořit zdání legitimacy komunistického režimu a zajistit, aby se s ním občané identifikovali. V praxi měla také účast občanů a všech složek společnosti v průvodu demonstrovat jednotu. Vyznění akce mělo být jednotné pro všechny lokality v Československu, kde se oslavy prvního máje pořádaly. Právě tento požadavek oslav prvního máje určoval způsob jejich organizace, který byl striktně centralizovaný a pečlivě strukturovaný. Řízení spadalo pod zvláštní májovou komisi Ústředního akčního výboru Národní fronty. Postupně byly zasílány jednotlivým Akčním výborům Národní fronty seznamy prvomájových hesel. Jedno z nejnámějších hesel znělo: „*Jednota dá národu sílu, štěstí, svobodu!*“²⁴²

Důležitosti akce nasvědčuje povinnost členů se oslav prvního máje účastnit. Následně byla tato festivita na členských schůzích reflektována a debatovalo se i nad vylepšením celé organizace svátku. Z frekvence výskytu oslav prvního máje v dochovaných dokumentech Svazu protifašistických bojovníků plyne, že tento svátek byl pro *bojovníky* velmi důležitý. Oslava se zpětně reflektovala a došlo také k podávání návrhů na její vylepšení. Například na schůzi okresního výboru Svazu bojovníků za svobodu 12. května 1951 bylo konstatováno, že průběh oslav prvního máje v Benešově byl dobrý, ale zároveň padl podnět, aby všem organizacím byly před uspořádáním oslav dodány včas potřebné směrnice, tj. na které místo a ve kterou hodinu se mají organizace dostavit, aby se předešlo zbytečnému přecházení.²⁴³ Byla tedy kritizovaná organizace, za kterou však patrně nemohl *celostátní zadavatel*.

Ani 9. květen nemohl chybět ve výčtu oslav, kterých se Svaz protifašistických bojovníků účastnil. Jako i v jiných městech se v Benešově konaly průvody a manifestace pracujících. Nechyběly ani agitační dvojice nebo pietní kladení věnců k hrobům rudoarmějců a bojovníků za svobodu.²⁴⁴ V roce 1953 byla dokonce u příležitosti výročí osvobození Rudou armádou na místním hřbitově otevřena hrobka rudoarmějců a plánovány společné brigády se Svazem

²⁴¹ SOBOTKOVÁ, Jitka. *Komunistické slavnosti v Československu v letech 1948–1989*. Olomouc, 2011. Disertační práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Burešová, s. 54–55.

²⁴² KUBINA, Lukáš. Oslavy "Prvního máje" v roce 1948: Interpretativní analýza. *Theatralia*. 2014, 17(1), 90–116.

²⁴³ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²⁴⁴ SOBOTKOVÁ, Jitka. *Komunistické slavnosti v Československu v letech 1948–1989*. Olomouc, 2011. Disertační práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Burešová, s. 39.

československo-sovětského přátelství na úpravu této hrobky.²⁴⁵ Výročí osvobození Československa se stalo mohutnou oslavou a jednou z nejvýznamnějších akcí celého roku. Akce se nekonaly jen 9. května, ale povětšinou je doprovázel přidáný program – například besedy s pamětníky. Tento svátek vyzdvihoval hrdinství sovětského lidu, jež započalo budování socialistické společnosti v Československu.²⁴⁶ Přestože byl akci obecně udáván nezpochybnitelný význam, Svaz protifašistických bojovníků ji ve svých pramenech nereflektuje tak, jak bych očekávala – například povinná účast na této oslavě nebyla vyžadována. Jeho zpětné hodnocení se takřka neobjevuje a celkově převažuje dojem, že první máj byl pro Svaz nejdůležitějším dnem.²⁴⁷

Tuto skutečnost považuji za důsledek blízké existence výcvikového prostoru, jež ovlivnila reálný průběh „osvobození“. Konečný odchod vojsk SS z Benešova byl totiž výsledkem dohody mezi velitelem cvičiště SS a zplnomocněnými zástupci revolučního národního výboru. Tudíž nedocházelo k otevřeným bojům a konec války tak nemohl dát vzniknout mýtu místních padlých hrdinů. To považuji za nepříznávané specifikum benešovské vzpomínkové kultury. Svaz totiž nemohl „slavit“ místní hrdinné rudoarmějce či české povstalce.

Další veřejné akce, kterých se Svaz protifašistických bojovníků pravidelně účastnil, byly oslavy narozenin prezidenta Klementa Gottwalda. Svaz ho prezentoval jako zářný příklad socialistického občana – jeho život byl vyplněn prací už od raného mládí, učil se na truhláře ve Vídni a rozhodující vliv na něj měla VŘSR, která mu ukázala, že jeho cesta je správná. Již během války připravil vládní program a věděl, kdo nám přinese svobodu.²⁴⁸ Vedle Gottwalda byl oslavován i generalissimus Josef Vissarionovič Stalin, vůdce Sovětského svazu. V roce 1949 proběhly velkolepé oslavy jeho narozenin. Zde se setkáváme s aspektem kultu osobnosti – pojmem rozumíme heroizaci jedince, vychvalování, vyzdvihování jeho zásluh, ale také zatajení jeho prohřešků nebo chyb. Objekt kultu je kulturním konstruktem popularizovaným prostřednictvím věd, umění, propagandy aj.²⁴⁹ Po roce 1953 přestává Svaz vzpomínat na narozeniny jakéhokoliv státníka. Právě po Stalinově a Gottwaldově smrti v roce

²⁴⁵ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²⁴⁶ SOBOTKOVÁ, Jitka. *Komunistické slavnosti v Československu v letech 1948–1989*. Olomouc, 2011. Disertační práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Burešová, s. 39–42.

²⁴⁷ Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ RANDÁK, Jan. *Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech*. Praha: ČVUT, 2007, s. 7.

1953 dochází ke kritice kultu osobnosti a s takto monumentálními, státem organizovanými oslavami se nadále nesetkáme.²⁵⁰

U výše vyjmenovaných veřejných akcí nenacházím v dochovaných pramenech výrazné změny v účasti či aktivitě. I přes nový kurz nastolený novým celostátním vedením v 60. letech se Svaz neuzavírá do vlastních řad.

Nový režim si vyžádal nové dějiny, které měly za pomoci osvětových přednášek a nových rituálů prostoupit společností. Jedním ze zprostředkovatelů nového pojetí dějin se stal i Svaz protifašistických bojovníků. Okresní organizace se svým vystupováním a působením ve veřejném prostoru příliš nelišila od celostátní organizace. Jejím specifikem však samozřejmě byla práce na lokální úrovni a bezprostřední kontakt s veřejností – politická agitace za nový řád a utváření obrazu nepřítele se stala každodenním chlebem i benešovské odbočky.

Svaz měl tu výhodu, že jako celostátní shromažďovatel odbojářů a *bojovníků za svobodu* mohl působit jako autorita v boji za nový, lepší svět. Komunistická moc se musela co nejvíce přiblížit lidem a neustále na ně působit²⁵¹, což prováděla prostřednictvím společenských a osvětových organizací. Do jaké míry působila vládnoucí strana na jednotlivé organizace je patrné z promítání vývoje československé společnosti do vývoje organizace. Mohla bych sledované období rozdělit do dvou fází. První stadium definuje euforie z konce války, nového začátku a budovatelské nadšení. Po odhalení kultu osobnosti a kritice dříve nezpochybnitelného Stalina dochází k určité sebereflexi, která sílí na přelomu 50. a 60. let, kdy společností hýbou rehabilitace politických vězňů – v této souvislosti začíná také Svaz rozjímat nad svou vlastní minulostí.

²⁵⁰ HÁJKOVÁ, Dagmar et al. *Sláva republice!: oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha: Academia, 2018, s. 137-138.

²⁵¹ RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015, s. 354–364.

Závěr

V říjnu roku 2018 vyznamenal Český svaz bojovníků za svobodu komunistického poslance Zdeňka Ondráčka, který zasahoval proti demonstrujícím studentům při Palachově týdnu v roce 1989. Svaz ovšem nezmínil, za co přesně Ondráček vyznamenání dostal. Ocenění tak právem vyvolalo rozporuplné reakce. K této skutečnosti se vyjádří i bývalý předseda Akademie věd Jiří Drahoš nebo ředitel nakladatelství Academia Jiří Padevět. Předseda Českého svazu bojovníků za svobodu Jaroslav Vodička však nadále nechtěl objasnit, proč Ondráček toto vyznamenání získal.²⁵² Kauza představuje jen jedno z mnoha kontroverzních vystoupení pokračovatele Svazu protifašistických bojovníků. Navíc se nynější Svaz potýká s rozsáhlým úbytkem svých členů a nedůvěrou veřejnosti v souvislosti s kroky a činnostmi současného Vodičkova vedení.

Jak vidíme, Svaz je rozporuplnou organizací dodnes. Před sedmdesáti lety vstupoval do veřejného prostoru jako instituce tíhnoucí k formování historického vědomí a paměti ve prospěch komunistické strany, dnes přichází s hodnotově a ideově zatíženou, z mého pohledu neméně spornou politickou prezentací.

Předchozí kapitoly ukázaly, že Svaz protifašistických bojovníků nevznikl jako podpůrná organizace určená bývalým odbojářům či vězňům koncentračních táborů. Ukotvil svou roli ve společnosti zcela jiným způsobem, a to prostřednictvím budování obrazu nepřítel, který zároveň udával jeho legitimitu a plně souzněl se státní politikou a propagandou. Dokládá to i zvolený název. Při sloučení Svazu osvobozených politických vězňů, Svazu národní revoluce a Československé obce legionářské byl ustanoven název Svaz bojovníků za svobodu. Následně po spojení této organizace se slovenskou větví Zvazu ľudových protifašistických bojovníkov přišlo pojmenování Svaz protifašistických bojovníků. Svaz bojovníků za svobodu nevyvolával aktuální tendence, upínal se spíše k minulému boji proti nacistické okupaci, kdežto protifašističtí bojovníci inklinovali k naléhavějšímu zápasu proti fašismu, *který přetrvával i po roce 1945.*

Cílem práce bylo zjistit, jakým způsobem vstupoval Svaz protifašistických bojovníků do veřejného prostoru na lokální úrovni. Jedním ze způsobů se stalo právě formování obrazu nepřítel, což nalézáme jak v textech produkovaných Svazem, tak přímo v záznamech členských schůzí. Benešovská odbočka po vzoru strategie celostátní organizace hledala vnějšího nepřítel a její rétorika se od té celorepublikové nijak nelišila. Promlouvala skrze svou

²⁵² POKORNÝ, Marek. Poslanec Ondráček má medaili od Svazu bojovníků za svobodu. Ten sklízí kritiku. In: *Zpravy.aktualne.cz* [online]. 20. 10. 2018 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/poslanec-ondracek-dostal-medaili-od-bojovniku-za-svobodu-ti/r~d58cc0ecd46d11e8b5b20cc47ab5f122/>

autoritu protifašistického bojovníka k obyvatelům Benešova a udávala podobu protivníka, jejíž neustálou aktualizací vlastě legitimizovala sama sebe.

Svaz protifašistických bojovníků působil ve veřejném prostoru také prostřednictvím přednášek. Jejich náplní bylo vyprávění pamětníků o odbojové činnosti na Benešovsku. Svaz se snažil skrze pamětníky, které měl ve svých řadách, utvářet povědomí o okupaci a podílu komunistické strany na porážce nacismu. Pro sledované období do roku 1969 se jednalo o tendenci upozadění zásluh nekomunistického odboje proti německé okupaci. Svaz využíval obecné pamětníkovy věrohodnosti, kterou bylo dosaženo osobním prožitkem oněch událostí. Bojovníci si tímto kladli nárok na pravdu a svým vyprávěním sjednocovali původně odlišné zkušenosti ostatních obyvatel.

Neméně důležitou součástí činnosti Svazu protifašistických bojovníků byla účast na různých oslavách a akcích, které nicméně nemusely nijak souviset s hlavní náplní Svazu. Jako velmi překvapivé shledávám, že Svaz tyto festivity ve svých pramenech hojně reflektoval a příkládal jim nemalý význam, přestože v jejich rámci často ani veřejně nevystupoval a plnil tak spíše roli tichého *pozorovatele*. Avšak i zdánlivě pasivní účastník mohl být aktivním hráčem – bez něj by totiž nebyla oslava žádnou veřejnou festivitou. Akce Svazu protifašistických bojovníků měl být a byly nedílnou součástí komunistických rituálů, které spoluutvářely kolektivní identitu tuzemské veřejnosti.

Co se týká vztahu Svazu k vlastním členům, nezbyvá mi než konstatovat, že na místní úrovni, kterou Benešovsko reprezentuje, byl plně kopírován vzorec hlavní organizace. Prvotní nezáměr o sociální péči vystřídala, s novým celorepublikovým vedením, vlna podpory a sounáležitosti vůči členům organizace. Pozornost se přenášela z kolektivu na jednotlivce.

Výsledky bádání pro mě nejsou příliš překvapivé. Politickou stafáž Svazu protifašistických bojovníků bylo možné očekávat. Tehdejší společenské organizace fungovaly pod kontrolou komunistické moci, respektive jako její institucionální „výhonky“ a projevy, jejich činnost tak sledovala loajálně oficiální politickou linii po ideové stránce, ale i po stránce praktické ve smyslu kopírování státních strategií formování veřejného prostoru a celé společnosti.

Ačkoliv jsem se ve své práci z důvodu omezeného rozsahu nezabývala vývojem organizace od 70. let, lze přepokládat, že se jedná o neméně zajímavý proces. Věřím, že by mohl v mnoha aspektech osvětlit orientaci i praktické působení svazu v dnešní době.

8 Seznam pramenů a literatury

8.1 Prameny

Archivní fondy

Národní archiv Praha (NAP): Svaz protifašistických bojovníků - ústřední výbor, Praha

Státní okresní archiv Benešov: Svaz protifašistických bojovníků (nezpracováno)

Vydané prameny

GOTTWALD, Klement. *Zborov, památník k třicátému výročí bitvy u Zborova 2. července 1917*. Praha: Čin, 1947.

Tisk

Hlas osvobozených. 1945, 1(6), 4.

Ostatky Neznámého bojovníka od Dukly budou převezeny do Prahy *Rudé právo*. 1949, 24(228), 4.

8.2 Literatura

BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-07-x.

BOROVSKÝ, Tomáš et al. *Úvod do studia dějepisu 2*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7016-5.

BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-1399-0.

ČAPEK, Vratislav et al. *Úvod do studia didaktiky dějepisu*. Plzeň: PF ZČU Plzeň, 2005. ISBN 80-7043-395-7.

DVOŘÁK, Tomáš et al. *Úvod do studia dějepisu 1*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7012-7.

FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci: nové, rozšířené vydání. 2., rozš. vyd.* Praha: Triáda, 2016. ISBN 978-80-7474-176-0.

GOTTWALD, Klement. *Zborov, památník k třicátému výročí bitvy u Zborova 2. července 1917*. Praha: Čin, 1947.

HÁJKOVÁ, Dagmar et al. *Sláva republice!: oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2870-9.

- HALADA, Andrej. Osudy legionářů v dobách druhé světové války i té studené. In: *Vhu.cz* [online]. 29. 4. 2014 [cit. 2020-04-14]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/osudy-legionaru-z-prvni-svetove-valky-v-dobach-te-druhe-i-studene/>
- HLAVAČKA, Milan, Antoine MARÈS a Magdaléna POKORNÁ. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha: Historický ústav, 2011. ISBN 978-80-7286-186-6.
- HOZA, Pavel a Tomáš FASSATI. *Benešov na přelomu milénia*. Benešov: Město Benešov, 2015. ISBN 978-80-260-8813-4.
- HUŇÁČEK, Zdeněk. *Stručný slovník protifašistického boje českého lidu*. Praha: Český svaz protifašistických bojovníků, 1983.
- CHALOUPKOVÁ, Maria. Svaz protifašistických bojovníků. *Paginae historiae : sborník Národního archivu*. 2018, 26(2), 61–82.
- CHALOUPKOVÁ, Maria, Monika SEDLÁKOVÁ, Jan KAHUDA. Svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha (1945) 1951-1969. Inventář, Praha, NA. 2008
- CHARVÁT, Jaroslav. *Podblanicko proti okupantům*. Benešov u Prahy: OV KSČ, 1966.
- JANÁČEK, František. Odboj a jeho paměť. In: *Cefres.cz* [online]. ©2012 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/janacek_1995_odboj_pamet.pdf
- KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-043-1
- KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1536-5.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953-1966. Společenská krize a kořeny reformy*. Praha: Státní pedagogické nakl., 1992. ISBN 80-04-25745-3.
- KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948, I. část*. Praha: Státní pedagogické nakl., 1991. ISBN 80-04-25699-6.
- KAPLAN, Karel. *Československo, v letech 1948-1953, II. část*. Praha: Státní pedagogické nakl., 1991. ISBN 80-04-25700-3.
- KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993.

KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-193-0.

KÁRPÁTY, Vojtech. Zväz slovenských partizánov na východnom Slovensku v prvom roku svojej existencie (1945). *Pamäť národa*. 2012, 8(2), 17–34. ISSN 1336-6297.

KNAPÍK, Jiří, Martin FRANC a Juraj MARUŠIAK. Kulturní dění a životní styl v 50. a 60. letech 20. století. In: *Slu.cz* [online]. ©2014 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: https://www.slu.cz/slu/cz/projekty/webs/popularizace/postery-sylaby-publikace-1/poster/1-cyklus/1010-sylabus_barva.pdf/

KOCIAN, Jiří. *Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 978-80-7285-133-1.

KOPEČEK, Michal. Hledání "paměti národa". Politika dějin, nostalgie a české dějepisectví komunismu. In: *Dejinyteoriekritika.cz* [online]. © 2007 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=156>

KOS, Petr. *Cvičiště Benešov – vstup zakázán!!: SS-Truppenübungsplatz Beneschau/Böhmen 1939-1948: stručná historie výcvikového prostoru SS ve středních Čechách v letech druhé světové války a poválečná obnova území do roku 1948*. Postupice: Posázaví, 2011. ISBN 978-80-904655-4-1.

KUBINA, Lukáš. Oslavy "Prvního máje" v roce 1948: Interpretativní analýza. *Theatralia*. 2014, 17(1), 90–116. ISSN 1803-845X.

LACKO, Martin. *Najhorlivejší pomocníci komunistov (Sväz slovenských partizánov a udalosti na Slovensku v rokoch 1945-1948)*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008. ISBN 978-80-89335-07-7.

MASLOWSKI, Nicolas a Jiří ŠUBRT. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2689-5.

MICHL, Jan. *Legionáři a fenomén legionářství v moderní čs. Státnosti*. Praha, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Ivan Šedivý.

MOULIS, Miloslav. *Odbojáři a jejich Svaz v letech 1945-1992*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1995. ISBN 80-7278-034-4.

NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956*. Brno: Host, 2018. ISBN 978-80-7577-185-8.

- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Odkaz našich národních dějin*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1952.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté - dědici velikých tradic českého národa*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1946.
- PALIVODOVÁ, Eva a Jan RANDÁK. Pražské povstání. in: *Komunisti a povstania. Ritualizácia pripomínania si protifašistických povstaní v strednej Európe (1945–1960) / Communistst and Uprisings. Ritualisation of the Anti-Nazi Uprisings in Central Europe (1945–1960)*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, s. 67–93.
- PALIVODOVÁ, Eva. *Ochrana hranic a vytváření vnějšího nepřítele v Československu v letech 1948-1956*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce Jan Randák.
- PAŠEK, Josef. *Živá kronika*. Praha: Československý svaz protifašistických bojovníků, 1982.
- PETRÁŇ, Josef a Tomáš DURDÍK. *Benešovsko - Podblanicko*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1985.
- PETŘÍČEK, Miroslav. Veřejný prostor. In: *Bbc.co.uk* [online]. 28. 5. 2004 [cit. 2020-02-06]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2004/05/040528_radiofejeton.shtml
- POKORNÝ, Marek. Poslanec Ondráček má medaili od Svazu bojovníků za svobodu. Ten sklízí kritiku. In: *Zpravy.aktualne.cz* [online]. 20. 10. 2018 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/poslanec-ondracek-dostal-medaili-od-bojovniku-za-svobodu-ti/r~d58cc0ecd46d11e8b5b20cc47ab5f122/>
- POSPĚCH, Pavel. Městský veřejný prostor: interpretativní přístup. *Sociologický časopis*. 2013, 49(1), 75–100.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva et al. *Benešov*. Benešov: Městský úřad, 1998. ISBN 80-238-2752-9.
- RANDÁK, Jan. *Kult osobnosti. Úvaha nad jeho vymezením a místem v politických vyprávěních a mýtech*. Praha: ČVUT, 2007. ISBN 978-80-01-03713-3.
- RANDÁK, Jan. *O paměti, osobním svědectví a politice dějin*. *Theatrum historiae*. 2014, 14(1), 31–48. ISSN 2571-0621.
- RANDÁK, Jan. *V záři rudého kalicha: politika dějin a husitská tradice v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2015. ISBN 978-80-7422-373-0.
- Ročenka Svazu osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu*. Praha: SOPVP, 1946.

- RŮŽIČKA, Daniel. Měsíc československo-sovětského přátelství. In: *Totalita.cz* [online]. ©2020 [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/mcsp.php>
- RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998. ISBN 80-88880-09-2.
- RYCHLÍK, Jan. *1918: rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*. Praha: Vyšehrad, 2018. ISBN 978-80-7429-988-9.
- SEDLÁŘ, Tomáš. *Českoslovenští legionáři: občané a rodáci města Olomouce*. Olomouc: Zemský archiv v Opavě, 2003. ISBN 80-86388-10-7.
- SOBOTKOVÁ, Jitka. *Komunistické slavnosti v Československu v letech 1948–1989*. Olomouc, 2011. Disertační práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Burešová.
- SOMMER, Vítězslav. Válka, odboj a hledání historické identity československého komunismu. In: *Ustrcr.cz* [online]. ©2009 [cit. 2020-03-03]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/valecny-prozitek/sommer-vitezslav.pdf>
- STOBIECKI, Rafał. Historici a historická politika. *Dějiny-teorie-kritika*. 2007, 4(1), 27–41. ISSN 1214-7249.
- ŠAROCHOVÁ, Gabriela, Jan KUČERKA a Jiří KAŠE. *České země v evropských dějinách*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 9788071857914.
- ŠIMÍČEK, Petr. IX. sjezd komunistické strany československa ve fotografii. In: *moderni-Dejiny.cz* [online]. 28. 1. 2014 [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/ix-sjezd-komunisticke-strany-ceskoslovenska-ve-fotografii/>
- VEBER, Václav. Jak to bylo s demisemi v únoru 1948. In: *Ustrcr.cz* [online]. ©2009 [cit. 2020-04-04]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/005-010.pdf>
- VLNOVÁ, Ivana. Nebojovali jen s Němci. Památník rudoarmějců v Benešově čeká demolice. In: *Idnes.cz* [online]. 9. 10. 2019 [cit. 2020-04-09]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/pamatnik-rudoarmejski-demolice-konev.A191008_215154_domaci_jum
- ZOUNEK, Jiří a Michal ŠIMÁNĚ, Michal. *Úvod do studia dějin pedagogiky a školství. Kapitoly z metodologie historicko-pedagogického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6944-2.
- ZOUZAL, Tomáš. *Zabráno pro SS: zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Praha: Naše vojsko, 2016. ISBN 8020616314.

8.3 Právní předpisy

ČESKO. Zákon č. 100 ze dne 11. července 1960 Ústava Československé socialistické republiky. In: *Sbírka zákonů ČR*. Částka 40.

ČESKO. Zákon č. 143 ze dne 4. listopadu 1968 Ústavní zákon o československé federaci. In: *Sbírka zákonů ČR*. Částka 41.

ČESKO. Zákon č. 68 ze dne 30. července 1951 o dobrovolných organizacích a shromážděních. In: *Sbírka zákonů ČR*. Částka 34.